

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2006-08-23

UDK 325.11(450.361 Trst)"17"

POLITIKA PRISELJEVANJA V TRSTU V 18. STOLETJU

Aleksej KALC

Narodna in študijska knjižnica – Odsek za zgodovino, IT-34138 Trst, Ul. Petronio 4
Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Inštitut za zgodovinske študije,
SI-6000 Koper, Garibaldijeva, 1
e-mail: aleksej.kalc@zrs.upr.si; aleksej.kalc@naskodsek.191.it

IZVLEČEK

Prispevek obravnava prebivalstveno politiko v Trstu v 18. stoletju, s posebnim ozirom na uravnavanju priseljevanja kot nosilnega dejavnika izjemne demografske rasti in družbenega razvoja tržaškega prostoluškega emporija. Predstavljeni so pravni vidiki te politike, ki so zajeti v zakonskih nastavkih prostoluške ustanove in so tvorili predpostavke za pospeševanje naseljevanja domačih in tujih trgovsko-podjetniških kategorij, obrtnih poklicev ter drugega mestnemu razvoju koristnega prebivalstva. Govor je o diplomatskih in drugih aktivnih prizadevanjih za privabljanje posebnih skupnosti (Srbov, Grkov, Armencev), za oblikovanje organskega družbenega in gospodarskega tkiva ter zagotavljanje širokega spektra obrtnih poklicev in uslug, hkrati pa tudi za uravnavanje prekomerno zastopanih dejavnosti, da socialno ne bi oslabele, kar je spodbujalo živahne razprave o načelih svobodnega trga in vmešavanja države v prosto konkurenco. Izpostavljena sta primera vajencev vseh poklicev in nosačev, kot posebnih kategorij, ki sta bili deležni reglementacijskih prizadevanj, povezanih s potrebo po uravnovešanju interesov gospodarstva in socialnih razmer najšibkejših segmentov prebivalstva. Na koncu je govor še o vprašanju selektivnosti priseljenske politike, ki je bolj kot na preventivi temeljila na družbenem nadzoru in izganjanju neaktivnih in nezaželjenih oseb.

Ključne besede: Trst, osemnajsto stoletje, politika priseljevanja, mestna populacija

LA POLITICA DELL'IMMIGRAZIONE A TRIESTE NEL XVIII SECOLO

SINTESI

Il presente contributo tratta della politica della popolazione a Trieste nel corso del XVIII secolo con particolare riguardo al fenomeno dell'immigrazione quale principale fattore della straordinaria crescita demografica e dello sviluppo sociale dell'emporio triestino. Nella prima parte vengono presentati i fondamenti giuridici di tale politica contenuti nell'impianto legislativo dell'istituto del porto franco che costituivano i presupposti per favorire l'immigrazione delle classi commerciali ed imprenditoriali nazionali ed estere, delle professioni artigianali e di altre categorie che avrebbero potuto contribuire allo sviluppo della città. Vengono poi presi in esame gli sforzi diplomatici ed altre iniziative volte a incentivare l'insediamento di particolari comunità (Serbi, Greci, Armeni), a favorire la formazione di un tessuto sociale ed economico organico e garantire un ampio ventaglio di professioni artigianali e servizi, ma, nel contempo, anche a contenere le attività tendenti all'eccedenza ed evitarne l'indebolimento sociale, il che fu accompagnato da accese discussioni in merito ai principi del libero mercato e all'ingerenza dello stato nella libera competizione. Particolare attenzione viene riservata alla categoria degli apprendisti e a quella dei facchini, che furono interessate da interventi regolativi legati alla necessità di equilibrare gli interessi dell'economia mercantile con le condizioni sociali dei segmenti più deboli della popolazione. Viene affrontata infine la questione della selettività della politica dell'immigrazione, la quale non si basava tanto sulla prevenzione quanto sul controllo sociale e sull'espulsione delle persone inattive e non desiderate.

Parole chiave: Trieste, XVIII secolo, politica d'immigrazione, popolazione urbana

UVOD

Korenite spremembe, ki jih je Trst doživel v 18. stoletju, so vsaj v glavnih obrisih dobro znane. Po razglasitvi svobodne plobove po Jadranu leta 1717 je dve leti kasneje z ustanovitvijo proste luke mesto postalo instrument merkantilistične politike v rokah avstrijske absolutistične države. V vlogi glavnega izhoda na morje in pospeševalca mednarodnih trgovsko-pomorskih izmenjav je izgubilo upravno avtonomijo in srednjeveški videz ter stopilo na pot vsestranskega razvojnega vzpona, ki se je skoraj brez prekinitev nadaljeval do prve svetovne vojne. Po začetnih težavah in negotovostih je bila rast v drugi polovici stoletja ob podpori državne investicijske politike hitra in se jasno zrcali v demografskih številkah. Sredi tridesetih let je mesto štel med 4.000 in 5.000 prebivalci, ob prvem avstrijskem vsedržavnem štetju leta 1754 okrog 6.000, sredi sedemdesetih let okrog 11.000, na začetku 19. stoletja po reduktivnih uradnih podatkih okrog 21.000 prebivalcev, po ocenah pa skoraj 25.000 (Montanelli, 1905, 68–70; Breschi et al., 2001, 74–76). K takšnemu demografskemu vzponu je prispevalo vse večje priseljevanje in le v manjši meri naravni dejavniki, kar je ena izmed demografskih značilnosti starorežimskih mest, ki so bila zaradi deficitarnega naravnega prirastka že za vzdrževanje oziroma obnavljanje prebivalstva odvisna od zunanjega priliva. Doseljevanje je zapolnjevalo vrzeli, ki jih je povzročala visoka umrljivost in zaradi katerih je "oče" moderne mestne demografije R. Mols mesta tega časa označil z izrazom *villes tombeaux* (Mols, 1954–56). Trst je v tem oziru vsekakor sodil med posebne primere, in to prav zaradi izrednega doseljevanja večinoma mladega, demografsko aktivnega prebivalstva, ki je s svojo reproduktivno vitalnostjo dolgoročno kljubovalo visokim stopnjam smrtnosti in v stoletnem obdobju omogočilo pozitiven naravni prirastek (Breschi et al., 2001, 95). Priseljevanje je predstavljalo gonilno silo demografske rasti in gospodarskega razvoja emporijalnega Trsta, ki je v novi vlogi in z razvijajočimi se gospodarskimi priložnostmi razširil atraktivne silnice v neposrednejše mednarodno zaledje in tudi dlje, bodisi v notranjost kontinenta bodisi v vzhodni del Sredozemlja. Iz teh procesov je nastajalo etnično in versko mešano družbeno tkivo, s tem da so se po eni strani ohranjale posamezne jezikovno, versko in kulturno opredeljene skupnosti, povezane v kozmopolitski simbiozi, po drugi strani pa je prek širokega

ženitnega tržišča in procesov integracije prihajalo do vse večjega stapljanja raznih komponent in njihovih posebnosti (Breschi et al., 2001, 166–181).

PRAVNI VIDIKI ATRAKTIVNE POLITIKE

Nakazani obrisi demografskega in družbenega razvoja opozarjajo, da je bilo vprašanje prebivalstva v središču pozornosti snovalcev in upraviteljev "novega" Trsta, bodisi z vidika gospodarske in splošne razvojne politike bodisi z ozirom na organizacijske, socialne, stanovanjske, policijsko-varnostne in druge probleme, ki so spremljali tako silovito in slikovito rast. Tržaški pomorski emporij se je kot "stvaritev z vrha" že rodil iz strateškega načrta, ki je temeljil na populacionističnem načelu spodbujanja priseljevanja in demografskega razvoja, tako da so bili temelji prebivalstvene politike vgrajeni v pravnih nastavkih prostoluške ustanove. Osnovno vodilo te juridične zgradbe je bilo vzpostavitev predpostavk in direktnih ali indirektnih instrumentov za pospeševanje dotoka ter naseljevanja domačih in tujih trgovsko-podjetniških kot tudi drugih produktivnih kategorij in aktivnega prebivalstva, ki bi prispevalo k uveljavitvi in gospodarskemu razcvetu mesta. S tem se je Trst uvrščal med mesta, ki so bila sad ne le gospodarskih hotenj, ampak tudi namenske demografske politike, vodene s strani države.

Zakoni in pravila, ki jih je izdal Dunaj, da bi iz majhnega, samozadostnega municipalnega mesta naredil moderen gravitacijski pol v službi vsedržavnih gospodarskih in političnih interesov, razodevajo pretežno trgovsko naravnost namenov, čeprav so bili naslovniki prostoluških pravnih privilegijev in svoboščin poleg nosilcev velike trgovine (*mercanti, negozianti, trafficanti*) tudi manufakturisti (*fabricanti ali manifatturieri*) in obrtniki (*artisti*).¹ Avstrijski merkantilistični načrtovalci so vsekakor Trstu namenili v prvi vrsti pomorsko-emporijsko vlogo in tej funkciji je bila namenjena glavnina pravnega sistema, ki so ga izoblikovali med desetletji. Jasno je tudi, da cilj načrta ni bil le vzpostavitev modernega pristanišča in struktur, potrebnih za njegovo delovanje, ampak tudi povsem nova urbana aglomeracija in mestna stvarnost v najširšem pomenu besede. Temeljne smernice prostoluškega pravnega reda so bile prosto pristajanje in odhajanje trgovskega ladjevja, izmenjava blaga na osnovi tržne konkurence ter svoboden dostop in odpravljanje (tudi samo v obliki pre tovarjanja

1 Merkantilni nastavek tržaškega primera pride do izraza tudi v primerjavi z drugimi mesti, npr. z Livornom, kjer je politika s pravnimi populacionističnimi ukrepi v devetdesetih letih 16. stoletja ciljala eksplicitneje na širši sestav družbenih in poklicnih kategorij, saj je vojvoda Ferdinand I. nameraval ustvariti ne samo pomorsko, ampak obrtniško mesto. Ob ponavljajočih se razglasih in patentih so poleg trgovcev začeli izrecno vabiti tudi manufakturiste, kalafate, ladijske in druge tesarje, mizarje, klesarje, mornarje, ribiče, kovače in "vse druge vrste rokodelcev, razen kopačev in dninarjev", s tem da so jih oproščali vstopnega davka, nudili olajšave pri nakupu hiš, zagotavljali sodno imuniteto za drugod storjene prekrške in vrsto drugih olajšav. Podrobno o pravnih predpostavkah za spodbujanje priseljevanja v Livornu Frattarelli Fischer (1987; 1989; 2003); prim. tudi Fasano Guarini (1982b; 172; 1982a).

z ladje na ladjo) ter skladiščenje blaga v kameralnih skladiščih za dobo do devetih mesecev v zameno za najemnino skladiščnega prostora. Vse to je veljalo za avstrijske in tuje trgovske podjetnike in ladjarje, ki jih pri poslovanju v prosti luki ni bremenila nobena carinska ali druga davščina z izjemo 0,5% vrednosti prodanega blaga, ki jo je prostoluška ustanova zaračunala kot odmero na konzularno pravico. Franšize za operaterje so še razširili z 1/3 – in za posebne primere še večjim – znižanjem carin za tranzitno blago, namenjeno drugim državam, z redukcijo tranzitnega davka in vzpostavitvijo prostega prehoda skozi notranje davčne postaje za konzumno blago, ki so ga čez Trst izvažali iz avstrijskih dednih dežel v tujino ali ga iz tujine uvažali. Leta 1730 in 1737 sta bili pomembni koncesiji dveh mednarodnih letnih sejmov, na katerih so smeli tudi veletrgovci prodajati svoje blago na drobno. Od leta 1730 so lahko domači in tuji trgovci, ne glede na to, ali so imeli stalno bivališče v mestu, uživali pravico dostave in skladiščenja tobaka, katerega uvoz v Avstrijo je bil drugače prepovedan. Uvažanje železa, bakra, živega srebra, soli, smodnika, stekla in ogledal pa je ostajalo vezano na posebna dovoljenja in koncesije. Leta 1769 so območje privilegijev, ki so sprva veljali samo v mestu, razširili na vse občinsko ozemlje. S tem je bila razbremenjena uvoznega davka na konzumno blago in blago, nakupljeno za domače potrebe, tudi okoliška kmečka populacija. Avstrijska država je že od proglastitve proste plovbe po Jadranu leta 1717 obljubljala (s težavo pa zagotavljala, zlasti v prvih desetletjih) tudi zaščito ladjevja in blaga oziroma njihovo vrnitev ob gusarskih napadih ali brodolomih. V desetletjih po ustanovitvenih patentih je pravni red izpopolnila z vrsto dodatnih ukrepov in emporij opremila s specifičnimi ustanovami, ki so prispevale k poenostavitvi in časovni pospešitvi birokratskih procedur, olajšale proces trgovskih izmenjav, zagotavljale razmeroma hitre postopke razreševanja sporov, jamčile pravico in varnost, tako ljudi kot imetja.²

Med normami z izrazitejšim in eksplicitnejšim demografskim značajem izstopa v zakonskih listinah stalno izpostavljanje statusnih privilegijev in podjetniških svoboščin, namenjenih domačim in tujim trgovcem, ma-

nufakturistom in obrtnikom, ki so se naselili v mestu in tam vzpostavili svoje gospodarske dejavnosti. Tem je pravni red zagotavljal nakup zemljišč "po pravični ceni" za izgradnjo stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij zunaj starega mestnega aglomerata. V ta namen so zasuli območje solin, ki je prešlo leta 1736 kot kameralni distrikt (*distretto camerale*) pod neposredno upravo državnih oblasti in kjer je zraslo *Novo* ali *Terezijansko* mesto na podlagi urbanističnega načrta in delitve zazidljivih zemljišč, namenjenih gradnjam zasebnih investitorjev. Ker je šlo za dolgoročni načrt in je sama bonifikacija solin terjala svoj čas, so bili kupci zemljišč in graditelji oproščeni odplačevanja za dobo 10 let, nekateri pa *in perpetuum*. Trgovci, manufakturisti in obrtniki, ki so se naselili v Trstu, in njihove družine so bili oproščeni vseh osebnih obveznosti v odnosu z državo in mestom, npr. vojaške službe, straž in obveznega nudenja stanovanja vojaščini. Obravnani so bili po principu *jus hospitii*, to je pomenilo, da so uživali status gostov, ki jim je država jamčila neposredno zaščito pred kakršnimkoli "nadlegovanji". Zagotovljeni so jim bili tudi mnogi drobnejši, a nezanemarljivi, statusni in gospodarski privilegiji, npr. pravica uvoza tujega vina za lastno porabo, ki je bilo drugače prepovedano oziroma podrejeno zelo restriktivnemu privatnemu redu, ki je ščitil tržaške vinogradnike pred ostro in glede na razlike v proizvodnih stroških tržaški agrarni ekonomiji zelo škodljivo konkurenco tujega, zlasti beneškega vina.

Eno pomembnejših in značilnih prostoluških pravnih sredstev, namenjenih privabljanju tujih podjetnikov, je bila imuniteta. V duhu te norme tujim trgovcem, ki so se priselili v Trst, njihovim družinam, služabnikom in poslovnim predstavnikom ni pretila zaporna kazen zaradi dolgov v tujih državah, izgnili pa so se tudi sodnemu preganjanju zaradi gospodarskih prekrškov, če jih niso zagrešili v avstrijskih dominijih. Ta privilegij je imel dobre učinke glede na zaton Beneške republike in gospodarske težave, ki so pestile široke družbene sloje in povzročile propad mnogih podjetnikov. Imuniteta je nedvomno pozitivno vplivala na rast trgovskih izmenjav v Trstu in na dotok gospodarskih osebkov. Bila pa je dvorezni meč, saj ni pritegnila samo zadolženih podjet-

2 Patenti in drugi zakonski akti so zbrani v Kandler (1848) pod naslednjimi naslovi: *Anno 1719, 18 Marzo, Imperatore Carlo VI proclama Trieste in Portofranco; Anno 1725, 19 Dicembre, Imperatore Carlo VI aumenta le concessioni per l'Emporio e pel Porto franco di Trieste; Istruzione in qual modo li Nostri Comandanti, et Officianti d'ambi Nostri Porti Franchi marittimi dell'Austria Interiore Trieste e Fiume in umilissima esecuzione dell'emanate Nostre graziosissime Patenti in un, et altro abbiano a contenersi verso li Trafficanti, Negozianti, Manifattori, Artisti, e cadaun'altra Persona* (19 novembre 1725); *Anno 1729, 31 Agosto, Imperatore Carlo VI concede Fiera franca annua nel Porto di Trieste; Anno 1730, 7 Giugno, Omperatore Carlo VI riconferma ed amplia i privilegi del Portofranco di Trieste; Anno 1730, 11 Novembre, Imperatore Carlo VI conferma ed amplia li privilegi del Portofranco e della Fiera di Trieste; Anno 1731, 30 Maggio, Imperatore Carlo VI conferma la Fiera di Trieste e fissa i diritti di transito; Anno 1736, 6 Giugno, Imperatore Carlo VI costituisce la nuova Città mercantile di Trieste e la toglie alla giurisdizione del Magistrato; Anno 1736, Imperatore Carlo VI concede due Fiere franche in Trieste, in luogo di quella di S. Lorenzo; Anno 1745, 9 Gennaio, Regina Maria Teresa conferma i privilegi della Città e del Portofranco di Trieste; Anno 1769, 27 Aprile, Imperatrice Maria Teresa conferma i Privilegi del Portofranco, e prescrive discipline per lo stesso. Zakonodajajo o ustanovitvi in ustroju proste luke dobimo tudi v Kandler (1861, 107). Strnjen pregled v De Antonellis Martini (1968, 34–45).*

nikov, ki so se zatekli v Trst, da bi izboljšali svoj položaj, si gospodarsko opomogli in s poravnavo dolgov zopet pridobili izgubljeni ugled, ampak tudi prave hudo delce, ki so se spuščali v nelegalne posle, računajoč na možnost sklicevanja na tržaško imuniteto za beg pred pravico. Da bi preprečili take primere in nesporazume, izhajajoče iz nedorečenosti imunitetne zakonodaje, so leta 1755 za korektno aplikacijo normativa sprejeli kot "univerzalni zakon" pojasnilo, da je bila imuniteta povezana s statusom tujca (*forestiero*), in torej z začasnim bivanjem v mestu. Ko se je uživalec privilegija odločil za stalno bivališče v Trstu, je avtomatično izgubil tudi imuniteto. Poleg tega so normi določili selektivni značaj, s tem da je štela samo veletrgovce, ne pa oseb, ki so "opravljale kak poklic" (AST, 1). Leta 1760 je bilo potrebno novo dopolnilo za pojasnitev pojma tujec (*forestiero*), da bi določili, koliko časa je lahko oseba veljala za tujca in uživala imuniteto. Diskriminanta ni bila vezana na trajanje bivanja, pač pa na dokaz tujega domicila, tako da je oseba lahko ostala in delovala v Trstu vse dokler se ni odločila prenesti v mesto svojega stalnega bivališča. Če pa trgovec ni imel drugega stalnega bivališča ali tega ni mogel dokazati, se je moral priznavati za pripadnika tržaške jurisdikcije "od prvega dne prihoda v mesto", v nasprotnem primeru so ga lahko izgnali na osnovi zakonodaje o potepuštvi (AST, 1). Okrožnica iz leta 1791 (AST, 2), s katero so javnost ponovno seznanjali s temi normami in navajali vse primere, za katere imuniteta ni prišla v poštev, dokazuje, da je po tridesetih letih glede pravice do imunitete vladala še vedno zmešnjava in predvsem, da so norme ostajale neznane množici tujcev, ki so se tisti čas vse številneje naseljevali v mestu (prim. De Antonellis Martini, 1968, 38–39).

Med zakonska določila, katerih namen je bil olajšati tujim trgovcem obiskovanje tržaškega trga in jih spodbuditi k naselitvi, so sodila tudi prost morski dostop do mesta brez potnih listov (vsaj v začetni fazi) ali drugih posebnih dovoljenj, jamstvo, da bodo v primeru vojne lahko nemoteno zapustiti mesto in dežele Notranje Avstrije skupaj z družinskimi člani in zaposlenim osebjem, kot tudi da bodo smeli prosto prodati ali izvoziti svoje blago in premično imetje. Norma o svobodnem vstopu v pristanišče se ni omejevala na tujce, ampak je veljala tudi za avstrijske podanike. Načeloma jim je torej omogočala prostost prihajanja, zadrževanja v mestu in opravljanja trgovskih ali drugih gospodarskih dejavnosti ter odhajanja po njihovi volji in želji. Da bi lahko gospodarske dejavnosti potekale čim bolj nemoteno in da bi zmanjšali birokratske ovire, so bili tržaški prebivalci tudi oproščeni vojaške službe oziroma vojaškega nabora, ki je začel veljati z reformo vojske iz leta 1769. Rojeni Tržačani in tisti, ki so pridobili politični domicil (pristojnost), torej niso bili podvrženi ne novačenju ne konskripciji, ki so ju uvedli na vsedržavni ravni v sedemdesetih letih s prehodom k splošni vojaški

obveznosti. Poleg tega prebivalci, ki so imeli politični domicil v drugih avstrijskih deželah, glede svojih vojaških obveznosti niso imeli nobenih obvez do tržaških oblasti. Medtem ko so za odhod iz izvorne upravne enote morali pridobiti dovoljenje (*Urlaub Zettel*), ki je za tržaško policijo veljalo kot legitimacijski dokument in dokazilo o legalni zapustitvi pristojne jurisdikcije ter o ureditvi postanka v mestu, so lahko mesto zapuščali brez oblastnega dovoljenja ali drugih potrdil s strani tržaških upravnih organov. Taka birokratska praksa je pomenila resno oviro za konskripcijski sistem, na katerem je slonela prebivalstvena statistična evidenca, in za sestavljanje vsakoletnih tabelarnih poročil o spremembah v demografskem stanju, saj ni dovoljevala pregleda nad priseljenimi vojaškimi obvezniki. Zato je dolgo tekla razprava glede doslednejšega spoštovanja konskripcijskih pravil, kar pa je bilo ob tako živahnem pretoku tujcev objektivno neuresničljivo, saj bi le neznosno obremenilo delo kompetentnih organov brez prave praktične koristi. Tržaški upravitelji pa so bili prepričani tudi, da bi doslednejši nadzor nad vojaškoobveznimi osebami zaviral priseljevanje in rast prebivalstva mesta (BCT, 1).

Velik pomen za gospodarsko in demografsko rast je imela tudi verska svoboda, ki so jo s tem namenom dodelili nerimskokatoliškim etnično-verskim skupnostim. Svoboda veroizpovedi, razpolaganje z lastnim svetiščem in dušnim pastirjem so bile namreč strateške predpostavke pri spodbujanju naseljevanja trgovcev, podjetnikov in obrtnikov raznih verskih skupnosti. Do tolerančnega edikta iz let 1781–82 je bila ta koncesija tržaška posebnost in je imela velik politični pomen, če upoštevamo dokaj nestrpni odnos vlade do nekatoliških veroizpovedi v vseh avstrijskih dominijih. Nasprotovanje verskim svoboščinam je bilo sicer mogoče zaznati tudi v Trstu, predvsem proti protestantom. Kljub temu pa je priznanje pravic nekatoliškim verskim skupnostim – čeprav iz gospodarsko-politične pragmatičnosti – dobilo svojo prvo zakonsko formulacijo v inštrukciji iz leta 1725 (*Instruzione*), ki je dovoljevala prost dostop in svobodno trgovanje v tržaški in reški prosti luki "vsem in posameznikom katerekoli skupnosti (*nazione*), stanu in veroizpovedi". To še ni pomenilo pravega priznanja verskih skupnosti (*nazioni religiose*), do katerega je prišlo kasneje z dodelitvijo statotov. S statuti je vsaka skupnost dobila pravila, ki so urejevala uživanje verske pravice, razmerja znotraj skupnosti in tudi njene zunanje odnose. Čeprav ni promovirala verske enakopravnosti, je inštrukcija vendarle predstavljala temeljno podlago za privabljanje in zadrževanje pripadnikov nekatoliških veroizpovedi v mestu. Judje in pravoslavci so se kot prvi okoristili s postopnim popuščanjem verskega ekskluzivizma in strpnejšim odnosom, ki ga je, poleg gospodarskih političnih izbir, mogoče pripisati tudi bolj razsvetljenemu pojmovanju verskega vprašanja pri delu državnih upraviteljev. Do pomembnega prehoda na tem področju je prišlo v sedemdesetih letih, ko so za judi,

pravoslavci in Armenci prišli do verskih svoboščin tudi protestanti, ki so pridobili pravico do konstitucije svoje skupnosti z dušnopastirskim vodjem in notranjo organizacijsko strukturo. Zanimivo je, da je bila politika v odnosu do verskih skupnosti antitetična z beneško politiko, v okviru katere sta se porajali vse večja nestrpnost in diskriminacija, ki sta privedli do odhoda in celo izganjanja judov in pripadnikov nekatoliških veroizpovedi. Svoboščine in pravice so mnoge izmed teh privabili v Trst.³

Pri obravnavi tržaške imigracijske politike je vredno opozoriti na takratni splošni političnopravni kontekst, ko so bila demografska vprašanja in ideja populacionizma v središču pozornosti in naprežanj avstrijske absolutistične države. Terezijanski in predvsem jožefinski reformizem sta predvidevala povečanje števila populacijske mase v gospodarske in vojaške namene, saj je centralna država videla v številu prebivalstva merilo svoje zunanjepolitične moči in gospodarskega razvojnega potenciala. Med pravnimi posegi v funkciji te potrebe je bila v letih 1781–85 odprava nevoljništva ali nesvobode (*Leibeigenschafts-Aufhebung*), se pravi ukinitve osebne odvisnosti podanikov od zemljiške gospode. Ukrep je ciljal na oslabitev moči gospostev in na vzpostavitev neposrednejšega odnosa med državo in podaniki. Želel je spodbuditi prostorsko gibljivost prebivalstva in dostop kmečkih slojev k obrtnim poklicem, kar naj bi vplivalo na manufakturni razvoj, povečalo državni davčni donos, ustvarilo predpostavke za povečanje nupcialnosti in sprožilo premikanje prebivalstva proti središčem neagrarne produkcije. V te namene je ukrep uvajal svobodo zakona, za katerega ni bilo več potrebno dovoljenje zemljiškega gospoda, ampak je zadoščala najava poroke. Uvajal je svobodo premikanja znotraj države z omejitvami, povezanimi edinole z vojaško zakonodajo, s svobodno izbiro poklica in z odpravo dovoljenja gospostva v izselitev. Pri tem je, poleg nekaterih drugih obveznosti, za zemljiške gospodarje ohranjal kot pogoj tudi zajamčenost namestnika na zapuščenih kmetiji, da kmetije ne bi ostale neobdelane in fevdalni gospod pri tem ne bi bil oškodovan (Blaznik, Grafenauer, Vilfan, 1980, 347–352; Polec, 1932–33). Vprašanje je, kolikšen pomen so imele te spremembe, ki so jih navdihovale predvsem težke kmečke fevdalne obveze na Češkem, v tržaškem zaledju, upoštevajoč, da so fevdalci norme ukinjenega patenta izvajali drugače od primera do primera in da so bile v večini dežel dejansko že izven rabe.

Med splošnimi pravnimi inovacijskimi normami je nadalje vreden poudarka še izseljenski patent iz leta

1784 (*Auswanderungspatent*), ki je urejal izseljevanje ali priseljevanje v druge države oziroma iz njih. Z združitvijo obstoječih norm o izseljevanju in predpisov proti novačenju avstrijskih podanikov v tuje vojske ter prisilnih naborov drugih držav je patent potrjeval pristop absolutistične države do pravice zapuščanja domovine in s tem povezane izgube človeškega kapitala v škodo države. V času naporov za razvoj manufakturne ekonomije in demografske rasti je država na ta način obnovila in okreplila nadzor nad zunanjimi selitvami ter njihovo podreditev svojim interesom in volji oblasti. Normativ je skratka izključeval možnost prostega zapuščanja države, bodisi začasnega bodisi definitivnega, ki je predpostavljalo izgubo državljanstva in plačilo odhodnine (*Abfahrts-Geld*). Določal je pristojnosti, kriterije za izdajanje dovoljenj in potnih dokumentov glede na vrsto izselitve, na poklic in na družbeni stan prosilca za izseljensko dovoljenje. Tujim podanikom je predpisoval obvezni potni list, medtem ko so bili avstrijski vojaški obvezniki dolžni zaprositi za dovoljenje tudi za selitve znotraj države. Za "izseljenski prekršek" in druge kršitve predpisov so bile predvidene sankcije – od zaplembe imetja, izgube državljanstva in pravice dedovanja, do denarnih kazni in prisilnega dela (AST, 4).

Vse to je bilo v nasprotju s prostoluškim pravnim režimom, ki je za privabljanje trgovcev, manufakturnistov in obrtnikov zagotavljal tako tujim kot avstrijskim podanikom svobodo prihajanja in zapuščanja mesta, naseljevanja oziroma postajanja za nedoločen čas in odhajanja brez implikacij, povezanih z vprašanjem državljanstva. Sporen je bil tudi prekršek izvoza imetja, ki ga je po izseljenski zakonodaji zakrivil tisti, ki je brez oblastnega dovoljenja zapustil državo, medtem ko so prebivalci proste luke – kot že omenjeno – lahko svobodno prinašali, prodajali in odnašali iz avstrijske države svoje blago in denar (AST, 5). Patent je zato povzročil zaskrbljeno reakcijo tržaških merkantilnih slojev, čeprav je težko verjeti, da je izhajala iz resničnega strahu, da bi v Trstu uveljavili tako strog in med drugim že prej obstoječi normativ, ki ga je patent le zbral na enem mestu in mu dal celovito podobo. Ugovor, ki ga je borzna deputacija vložila pri deželni vladi, izpostavljaajoč kvarnost patenta in s prošnjo po pojasnilih, je vsekakor temeljil na dejstvu, da se nikjer niso omenjali partikularni status in svoboščine, ki so veljale za Trst. Specifične pravice tržaškega prebivalstva – je pomirjevalno odgovoril gubernij – pa so bile implicitne, glede na to, da noben zakon ni izničeval tržaških privilegijev, iz česar je sledila "logična domneva", da pri izdaji patenta centralna oblast ni imela v mislih Trsta (AST, 6).

3 Podrobneje o normiranju verskih vprašanj in razvoju tolerančne politike kot instrumenta gospodarske rasti in privabljanja tujcev glej, med mnogimi študijami na to temo, zlasti De Antonellis Martini (1969, 82) in Faber (1999).

PRIVABLJANJE NOSILNIH GOSPODARSKIH SLOJEV

Gospodarski zagon tržaškega pomorskega emporija se je srečeval s številnimi težavami, ki so izhajale iz nastavkov merkantilnega načrta in institucionalnega ustroja proste luke.⁴ Premoščanje teh težav se je začelo konec štiridesetih let z vrsto administrativnih in normativnih sprememb, uvedbo novih gospodarskih instrumentov (na prvem mestu z ustanovitvijo blagovne borze 1755), ustrežnejših sodnih ustanov ter v širšem smislu z doslednejšim in s ciljno naravnanim političnim vodenjem razvoja s strani državnih oblasti (gl. Faber, 1995; 1998). Posledica objav zakonskih aktov in razširitev privilegijev proste luke v začetni fazi razodevajo že sami po sebi težavnost uvajanja novega razvojnega procesa in spodbujanja pozornosti trgovskih gospodarskih slojev. Iz skromnih začetnih rezultatov se je rojevalo tudi odpiranje nasproti nekatoliškim skupnostim in pripravljenost jamčenja pravno urejenega položaja teh (De Antonellis Martini, 1968, 100), kot tudi spoznanje, da je za pospeševanje priseljevanja in rasti gospodarstvu koristnega prebivalstva potreben neposrednejši in aktivni pristop vladnih organov. Judovskim in pravoslavnim podjetnikom in trgovcem so priznavali temeljno gospodarsko vlogo in v njih videli nujno potreben dejavnik na emporijalnem prizorišču. Baron Giuseppe Pasquale Ricci, intendantni svetnik in poverjeni vladni komisar za odnose s pravoslavno (grško in srbsko) skupnostjo, je opozarjal, kako sta bila za to skupnost notorična "težnja po akumulaciji bogastva" in "širokopotezno trgovanje z bogatim blagom", zaradi česar je bilo vredno "spodbuditi naseljevanje njenih pripadnikov v Trstu z vsemi sredstvi" (AST, 7; prim. tudi Panariti, 1998, 123). Komerčna intendantca je zato pozorneje sledila razvoju kolonije in zbirala natančne informacije o družbeno-gospodarskih značilnostih njenih pripadnikov, o njihovih poslovni uspešnosti in o možnostih povečanja skupnosti z novimi priseljenci (AST, 8). Da bi "z dodatnimi olajšavami" spodbudila njune že dobro utečene trgovske dejavnosti, je cesarska oblast sredi petdesetih let grško in srbsko pravoslavno skupnost oprostila nekaterih gospodarskih in davčnih bremen oziroma obnovila določene že prej podeljene ugodnosti, npr. razbremenitev carine na blago levantinskega izvora, ki so ga skladiščili in izmenjavali v Trstu. Priporočala je tudi, naj imajo deželne politično-upravne oblasti posluš in naj podpirajo skupnosti v njihovih "željah". Prizadevali so si tudi zgladiti spor med grško in srbsko pravoslavno komponento, ki se je končal z priznanjem obeh kot enakopravnih samostojnih kolo-

nij, vsake s svojo cerkvijo in komunitarnim statutom. Enakega zanimanja in prizadevanj so bili deležni judje, ki v začetni razvojni fazi ravno tako niso kazali prevelikega nagnjenja k naseljevanju v prosti luki, tako da je deželna vlada vložila veliko truda, da bi k temu pritegnila in jude in "Grke" (pravoslavce) iz Beneške republike, čeprav do neke mere selektivno ali vsaj ne povsem nediskriminirano, kot bomo še videli (De Antonellis Martini, 1968, 126–140; Finzi, 2001, 54–55; Kandler, 1861, 180–181, 190–193).

O tem, kako aktivno so se tržaški vladni upravitelji ukvarjali s politiko privabljanja nosilcev velike trgovine, so posebej povedna prizadevanja za ustanovitev kolonije armenskih podjetnikov. V šestdesetih letih so se zavzemanja v tej smeri navezovala na nemire, ki so povzročali razseljevanje in umik preganjanega armenskega prebivalstva iz Perzije. Takrat je bil brez obotavljanja sprejet predlog intendantčnega svetnika Riccija, da se pokliče v Trst armenskega svečenika, da bi privabil premožne trgovske podjetniške družine in jim zagotovil dušno pastirstvo. Leta 1769 se je tako naselil v Trstu Giovanni Ariman, ki mu je vladni dekret za te usluge in za duhovniško delo zagotovil 200 goldinarjev letnega plačila za triletno obdobje. Da bi bil načrt čim učinkovitejši, so lazaretnemu prioru ukazali, naj prepričuje orientalske potnike v kontumacu, da se ustaliijo v prosti luki in tu nadaljujejo svoje poslovne dejavnosti. Do leta 1772 so se naselile samo štiri armenske družine, tako da je baron Ricci dosegel pri centralnih oblasteh dodatno triletno financiranje za armensko dušnopastirsko postajo in Arimana "podžgal, naj si bolj prizadeva pri vabljenju in naseljevanju novih armenskih družin" (AST, 9). V naslednjih letih se je skupnost začela množiti, med drugim s prihodom skupine redovnikov po domeni med tržaškimi oblastmi in vodstvom mehitaristične cerkve v Istanbulu. Definiran je bil tudi pravni status mehitaristov v odnosu do rimokatolikov in izdana so bila pravila, ki so urejala naseljevanje Armencev in drugih priseljencev, ki bi se pridružili mehitaristični kongregaciji (AST, 10). Poudariti je treba tudi, da so Armenci uživali najširše verske svoboščine med vsemi tržaškimi versko-etničnimi skupnostmi (De Antonellis Martini, 1968, 145–149; Faber, 1999, 108–109), kar znova dokazuje izredno ugoden odnos vlade do te skupnosti. Prizadevanja pa žal niso bila poplačana, ker je zašel razvoj kolonije zaradi kulturnih in drugih interesov v krizo, tako da je mehitaristična kolonija ob izteku stoletja skoraj izginila.

4 Naj spomnimo samo na Orientalno družbo, ustanovljeno leta 1719 po vzoru podobnih družb v drugih državah, ki naj bi bila nosilec razvoja, vendar je bila v tej vlogi povsem neuspešna in je propadla. Učinki njenega obstoja in delovanja so bili celo negativni, saj je zaradi monopolističnega položaja zavirala gospodarsko poslovanje in priliv trgovskega podjetništva. O tem Bussolin (1882).

MED POTREBO, SVOBODO IN DRUŽBENIM RAVNOVESJEM

Ustanovni patenti in drugi prostoluški normativi so se naslavljali – kot smo videli – na velike trgovce, manufakturiste in obrtnike. Implicitno je bilo, da bo k razvoju gospodarstva in vseh dejavnosti, ki so funkcionalno vpete v vsakdanje življenje urbanega aglomerata, prispeval spontan priliv veliko širših in raznolikih družbenih komponent. V trenutku, ko se je začelo bohotiti doseljivanje in napajati razne prostoluško privilegirane ali navadne poklicno-gospodarske kategorije, se je porajala tudi potreba po pravnih in praktičnih posegih za celovito oblikovanje nastajajočega družbenega in gospodarskega tkiva ter zagotovitvi ustrezne ponudbe dobrin in uslug. Ta potreba je nastajala v povezavi s svobodno pobudo in prostim vključevanjem v mestno gospodarstvo, zaradi česar je prihajalo do neuravnovešenega razvoja posameznih dejavnosti in pogosto do preseganja ponudbe nad povpraševanjem. To je bilo tudi posledica nestabilnega tržišča, ki določenim "nišam" preprosto ni zagotavljalo preživetja. Hkrati se dejavnosti, nujno potrebne ali vsekakor koristne za servisiranje mesta in širitev ponudbene pahljače niso uspele učvrstiti ali jih preprosto ni bilo. Zato je tudi to področje zahtevalo specifično politiko spodbujanja in zadrževanja poklicnih profilov za pokrivanje tendenčno deficitarnih panog in zagotavljanje obstoj sektorjev, ki so bili posebno občutljivi na konjunkturna nihanja. Posegi niso sledili načrtani liniji, pač pa so se prilagajali primerom in potrebam časa. Zadevali so od konkretnih finančnih dotalij za odprte gospodarskih dejavnosti, stimulacijskih podpor in nagrad za uspehe ali prizadevnost, brezplačnega dodeljevanja delovnih prostorov, predujmov ali prispevkov za določene stroškovne postavke do pomoči podjetjem v finančnih težavah zaradi objektivno nezadostnega obsega poslovanja. Izjemoma so dajali tudi zaščito pred konkurenco. Tovrstne pomoči *ad personam* so bile navadno dodeljene v zameno za javno koristne protiusluge, posebno glede vzgajanja in poklicnega uvažanja revne mladine, tako da je blagajna za pomoč revnim predstavljala glavni finančni vir te politike.

Policijska dnevna poročila (*Giornali di Polizia*) nudijo podrobnejši vpogled v metodološke prijeme in smernice tovrstne politike. Primeri se nanašajo na šestdeseta in sedemdeseta leta, ko se zdi intervencija oblasti pogostejša, očitno v skladu z razvojno fazo, ki je zahtevala ustrezne korektive in pobude za aktiviranje določenih produktivnih sektorjev. Leta 1764 sta komerčna intendantca in blagovna borza, da bi spodbudil predilstvo in tkalstvo, izdali dekret za pridobitev "osebe, večje tkalske obrti, in način ter pogoje, pod katerimi bi se mogla naseliti v tem pristanišču". Nameravali so priklicati tudi "inštruktorko", ki bi uvajala v tkalsko dejavnost okoliško kmečko prebivalstvo. Na ta način bi podžgali gospodarsko iniciativnost v "mesecih [kmečkega,

op. A. K.] brezdelja", povečali tekstilno proizvodnjo in ženske ter otroke odvrnili od prosjačenja (AST, 11). Oblasti so posegle, da bi zadržale izdelovalca jader (*maestro di velle*) Antonia Scomparina, ki je v Trstu delal že mnogo let, a se je nameraval odseliti, ker zaradi pomanjkanja naročil ni uspel vzdrževati družine. Da bi pomorskemu mestu zagotovili tako pomembnega obrtnika, so mu dodelili 50 goldinarjev letne nagrade za dobo petih let, v zameno pa je moral vzeti v varstvo vajenca iz sirotišnice in ga izučiti v poklicu (AST, 12). Nekemu izdelovalcu pečatov (*scultore di sigilli*) so dodelili brezplačne delovne prostore "pod mestno ložo", tudi v tem primeru s pogojem, da je na svoje stroške gostil in uvedel v obrt revnega mladeniča (BCT, 2). Ker je mestna skupnost "nujno" potrebovala zobarja (*cavudenti*), je policijski ravnatelj priporočal kot "zelo izkušenega" v tem poklicu Valentina Volpeja in predlagal, da se mu dodeli najemniško stanovanje pod istimi pogoji, ki jih je užival prejšnji pokojni zobar (BCT, 3). Nožarski mojster in izdelovalec kirurških instrumentov Consiri, po izvoru Francoz, a priseljenec iz Nemčije, kjer so mu cehovske ustanove preprečile stalno naselitev, je dobil za pet let delovne prostore in triletno denarno podporo za stanovanjsko najemnino (BCT, 4). Izdelovalcu maž, mojstru v obdelovanju slonovine in želvovine Antoniu Poissonu, so izplačali 600 lir iz blagajne najdenišnice in sirotišnice kot spodbudo za vzpostavitev dejavnosti. Ker je skupaj s soprogo in z otroki izkazal izredno spretnost v izdelovanju dragocenih predmetov za lokalni trg in za izvoz, so družini dodelili denarno podporo za najem stanovanja, v zameno pa so sprejeli pod streho in učili poklica štiri dečke in dve deklici iz sirotišnice (AST, 13). Za zagotovitev stalne ponudbe in širjenja knjig, ki so ju imeli za nujno potrebno za center, kakršen je postajal Trst, so knjigotržca Antonija Brasughija po dveh letih bivanja "najtopleje vabili", naj se ne odseli in mu zagotovili "podporo in zaščito" pred neenako konkurenco popotnih knjigotržcev (BCT, 5). Perutninar (*gallinaro*) z zadostnim kapitalom za stalno zalaganje mesta s košjim in z drugim perutninskim mesom, ki so ga "staknili po dolgem iskanju", je dobil brezplačno koncesijo prodajnega mesta pod obokom glavnega trga za dobo petih let in zagotovilo, da v omenjenem času ne bodo izdali dovoljenj za stalno nastanitev morebitnim konkurentom (BCT, 6).

Med najbolj razširjenimi obrtnimi kategorijami so bili deležni posebne pozornosti zidarji in drugi gradbeniški poklici. Gradnja novega mesta, pristaniških in drugih infrastruktur je nudila veliko zaposlitvenih možnosti kvalificirani in pomožni gradbeni sili ter jo pritegovala s širšega prostora, prevzemajoč jo tudi drugim središčem gradbenega zaposlovanja. Klesarji in zlasti zidarji so tako prihajali iz mest, kot sta Milano in Ljubljana, urbanih središč v Venetu in Furlaniji, največ pa iz slovenskega zalednega podeželja in predvsem s hribovitih območij, med katerimi je izstopal Lugano v

švicarskem Ticinu. Večanje števila gradbenih poklicev med priseljenci, zabeleženimi v ljudskih štetjih, odraža ugodne razmere za dolgotrajno vključevanje v gradbeno tržišče dela in s tem pogoje za trajno naselitev. Zlasti zidarstvo pa je bil že po svoji naravi dokaj mobilni poklic zaradi pogojenosti z zimskimi, za delo mrtvimi meseci, tako da je sodil med tipične migrantske dejavnosti, ki se je na podeželju največkrat kombinirala z družinsko kmečko gospodarsko osnovo. Hribovita območja, na katerih so prišla zelo zgodaj do izraza neravnovesja med številom prebivalstva in tradicionalnimi krajevnimi gospodarskimi viri, so postala prava domovina zidarskih in gradbenih poklicev kot alternativnih resursov, ki so prek specializacije in pogosto visoke stopnje kvalifikacije postali marsikje vodilne dejavnosti sezonske ali vsekakor začasno naravnane migracije. Gradbeno delovno tržišče je bilo obenem podvrženo konjunktornim in sezonskim nihanjem, tako da so se zidarji in kamnoseki ob pomanjkanju dela zlahka usmerjali drugam. Tržaške oblasti so zaradi tega držale pod kontrolo zidarske in kamnoseške mojstre ter njihove pomočnike in si ob gradbenih krizah "z najboljšo voljo" prizadevale zadrževati določen kontingent te delovne sile, da ne bi zaradi njenega pomanjkanja ob ponovnem zagonu urbane ekspanzije gradbena dela zastajala (AST, 14).

Mnogi drugi podobni primeri in (pogosto neučinkovita) prizadevanja oblasti potrjujejo težavnost privabljanja priseljencev, koristnih za razvoj mesta. Dokler prosta luka še ni nudila dovolj čvrstih gospodarskih struktur in jasnejših razvojnih perspektiv, ni bilo lahko prepričati podjetnikov, pogosto pa niti drugih produktivnih subjektov, naj zapustijo kraje svojega domovanja in se preselijo v Trst. To je narekovalo širokogrudni in zelo prizanesljiv pristop pri vrednotenju usposobljenosti oseb, ki so se pojavljale, da bi se nastanile. Uvedba imunitete opozarja, kljub standardni prisotnosti tega pravnega instrumenta v prostoluških normativih, na predvidevanje težav in zavestno pripravo juridičnih predpostavk za njihovo premagovanje.⁵ Mnogim prišlekoma so priznali imuniteto, da so se lahko gospodarsko udeleževali pod njeno zaščito tudi po tem, ko emporijalni vzpon ni bil več v dvomu in se je priliv nosilnih sil spontano večal. Iz prošenj za pridobitev imunitetnega privilegija se kaže številčnost tistih, ki so na Trst gledali kot na zatočišče pred neugodnim okoliščinam v krajih izseljevanja prej kot zaradi atraktivnih gospodarskih možnosti v prosti luki (AST, 15). Toleranca pri sprejemanju tujcev pa pride najlepše do izraza v rabi

diskrecionalnosti, kot npr., ko so dovolili nastanitev beneških dezertterjev, če so le imeli poklic in so ga uspešno opravljali, še zlasti pa v primeru sensalov. Na začetku petdesetih let se je med 12 patentiranimi sensali (vsi so bili priseljenci) samo nekaj teh lahko ponašalo z nedvomnimi profesionalnimi sposobnostmi in uživalo polno zaupanje merkantilne skupnosti. Res je, da so se tega poklica oprijemali najpogosteje propadli podjetniki kot nekakšnega zasilnega izhoda iz zavoženih okoliščin in da so bili večini trgovskega poslovanja. Pomenljivo pa je, da je večina prispela v Trst, da bi se zatekla pred sodnim preganjanjem. Neki Carlo Pellegrini, pravoslavne veroizpovedi, je dobil habilitacijo za javnega sensala samo zaradi tega, ker je pravilnik predvideval tri "grške" javne posrednike in ker je "manjkal tretji subjekt za dosego predpisanega števila". Hkrati so dva judovska kandidata kljub neoporečnim profesionalnim rekvizitom in npravstvenim značilnostim izločili iz konkurence, "ker po cesarskih ukazih ni bilo mogoče povečati števila judovskih javnih sensalov."⁶ Enako pomenljivi so primeri Giovana Battista Portantolla iz Trevisa, od koder so ga izgnali zaradi kraje javnega denarja in je v Trstu deloval pod imenom Porta, Grka Marca tin Francesca Lizze ter Marca Bellettija iz Bologne, vse izgnane iz Benetk zaradi bankrotov in drugih hudih gospodarskih prekrškov (Tucci, 1982, 105).

V luči kazuistike je torej mogoče trditi, da je pojmovanje "primernosti" oseb pri njihovem prepuščanju k nastanitvi v mestu bilo kar nekaj časa zelo široko, tako da za mnoge kategorije in družbene segmente ni mogoče govoriti o selektivnosti. Če sta bila gospodarska dejavnost ali poklicni profil koristna in mestu potrebna in če so bile možnosti za uveljavitev nosilcev ugodne, tudi trenutni položaj osebe ni imel prevelikega pomena. Priliv podjetništva z velikim kapitalom je bila nedvomno prevladujoča želja, dobrodošli pa so bili tudi nosilci specifičnih znanj in sposobnosti, ki so lahko ne glede na trenutno gospodarsko šibkost, izkoriščajočo ugodnosti, ki so se ponujale v prosti luki, računali na ponoven dvig in gospodarsko učvrstitev. V primeru posebnih interesov mesta in nuje pa sta pogostokrat tudi neprofesionalnost in "moralna kvaliteta" ljudi prešla v ozadje.

Za kategorije, ki so težile k številčnemu presežku, se je postavljala obratni problem. Sprožil je dolgo pravno teoretično debato o tem, ali je bilo umestno in pravilno preprečevati prekomerno večanje profesionalnih kategorij z restriktivnimi posegi ali polno udejanjati smernice državne politike, ki je za razvoj emporija predpostavljala svobodno iniciativo (vsaj načeloma, glede na to, da

5 V drugih prostih lukah je imuniteta kot priseljsko spodbujevalno sredstvo zasedala še pomembnejši položaj. V Livornu so jo priznavali vsem eksplicitno vabljenim gospodarskim in poklicnim kategorijam. Ker je bil priliv zelo skromen, so jo razširili na vse priseljence, ne glede na poklic in državno pripadnost (Frattarelli Fischer, 2003, 92; Fasano Guarini, 1982b, 172).

6 O Carlu Pellegrinju beremo v spisku oseb, ki so jih predlagali v imenovanje: "Človek brez zaslug, ampak izključno zaradi potrebe po znanju grškega jezika ga je umestno prepustiti k opravljanju poklica javnega sensala [...]" (AST, 16).

se je na več področjih združevala s privatnimi in monopolističnimi nastavki) in neomejeno svobodo priseljevanja produktivnih sil. To še toliko bolj, ker načelo *laissez faire* ni delovalo vselej in v vseh primerih po pričakovanjih. V prvi polovici sedemdesetih let so namreč ugotovili, da širjenje maloprodajnih trgovin in policijskih obrti, namenjenih vsakdanjim potrebam prebivalstva, ni privedlo ne do znižanja cen ne do izboljšanja storitev, ampak je potisnilo v gospodarsko negotovost in oslabilo cele poklicne kategorije. Mnogo nosilcev je propadlo in načeta je bila tudi "javna vera". Diskusijo o tem, kako naj se interpretira in upravlja princip svobode, so spodbudili sami predstavniki poklicnih kategorij. Povod je bila vse številnejša sezonska prisotnost grizonskih obrtnikov, ki so se pojavljali v Trstu v mesecih najživahnejšega prometa in so ponujali svoje poklicne usluge po občutno nižjih cenah kot domačini ali stalno naseljeni, ter množenje judovskih in pravoslavnih (grških) živilskih maloprodajalcev. Prvi so povzročali splošno upadanje cen storitev, ki so po njihovem odhodu prekomerno poskočile, ker so na ta način domači obrtniki poskušali nadoknaditi izgubljeni zaslužek. Judovski in grški živilski trgovci pa niso spoštovali predpisanih delovnih urnikov in načina prodaje, tako da so ostalim delali nepošteno konkurenco. Domači čevljarji so večkrat protestirali proti grizonskim potujočim in sezonskim obrtnikom, zahtevajoč, naj se jih prisili k ustalitvi v mestu z družinami, sicer pa naj se jim prepreči opravljanje obrti. Enako so zahtevali katoliški prodajalci živil, ki so protestirali proti tolikšnemu številu judovskih in grških prodajalcev. Obrnili so se celo na merkantilno predstavništvo, da bi dosegli "proporcionalno omejitev" števila maloprodajnih živilskih trgovin in se na ta način "izognili zlorabam ter veliki škodi, ki jo povzroča neomejena svoboda" (BCT, 7; 8; 9; 10; 11; 12).

Nekateri upravitelji so s policijskim ravnateljem baronom Antoniom Pittonijem priznavali razloge protestnikov in opozarjali, da so bile policijske obrti in drobna trgovina (se pravi storitve, namenjene lokalni populaciji) vselej domena domačinov. Take naj bi tudi ostale, ker so predstavljale njihov gospodarski vir in ker

so začasni trgovci ter obrtniki odnašali zaslužek domov in tako oškodovali lokalni gospodarski krog. Te dejavnosti je bilo treba torej pojmovati drugače kot veletrgovino in komerčne obrti, ki so bile naravnane k izvozu. Maloprodajna trgovina in storitvene obrti so bile odvisne od števila prebivalstva, zaradi česar je moralo biti njihovo število sorazmerno s povpraševanjem. Po mnenju Pittonija ni šlo za uvajanje *numerus clausus* in niti za izločanje tujih obrtnikov. Ne da bi spodbujali korporativni duh (*spirito di Lega*) in ustvarjali predpostavke za monopolizem, bi bilo vsekakor treba uskladiti število prodajalcev in delavnic z lokalnimi potrebami ter s predpisi urediti njihovo poslovanje. Tako bi zagotovili gospodarsko čvrstost kategorij, spodbudili ustrezno delavnost in kvaliteto uslug. Glede na to, da bi te dejavnosti obravnavali v smislu privativne pravice stalno bivajočega prebivalstva, bi se tujci, ki bi se hoteli z njimi ukvarjati, morali obvezno nastaniti v mestu s svojimi družinami. Na ta način bi bilo zadoščeno načelom svobodne iniciative v duhu prostoluške zakonodaje in hkrati pravici stalno prebivajoče populacije po ukvarjanju s storitvenimi dejavnostmi (BCT, 13; 14).

Komerčna intendantca in centralne oblasti pa se s takimi stališči niso strinjale in ocenile Pittonijeve argumentacije kot "neosnovane in neveljavne". Cesarski ukazi, izdani novembra 1773 in oktobra 1775, so v Trstu prepovedovali vsakršno razlikovanje in pmejitve na področju obrti in poklicev. Vse dejavnosti je bilo treba "obravnavati po principu svobode", ki je morala biti osnova za rast tržaškega emporija (BCT, 15; 16). Dostop do kateregakoli obrtnega, trgovskega in drugega gospodarskega udejstvovanja, naj bo stalen ali začasen, je potemtakem ostajal načeloma povsem prost, in to so oblasti ponavljale vsakokrat, ko je ta ali ona interesna skupina dvigovala glas v zaščito svojih interesov, zahtevajoč omejitvene ukrepe proti konkurentom. Prepoved kakršnekoli gospodarske iniciative ali koncesija kakršnihkoli prednosti navedenim kategorijam je po interpretaciji centralnih oblasti pomenilo kršenje principov in zakonodaje proste luke.⁷

Normativni in omejevalni posegi so bili vsekakor prisotni, namenjeni pa so bili zagotavljanju varnosti,

7 Zanimivo je, da je dvajset let kasneje tudi policijski ravnatelj in okrožni glavar Antonio Pittoni povsem soglašal s konceptom "neomejene svobode", kar je vsekakor mogoče pripisati napredku obrtnih in manufakturnih dejavnosti v tem obdobju. Tako je leta 1796 izrazil negativno mnenje o spomenici, s katero so se mojstri (dva kovaška in dva kolarska) obračali na centralno oblast s prošnjo za ustanovitev poklicne korporacije. Pittoni, sicer zapriseženi pristaš svobodne konkurence kot najboljšega sistema za napredovanje blagostanja, je poudarjal: "Svoboda opravljanja obrtnih poklicev je v Trstu obrodila izvrstne rezultate in mnoge politične obrti so prerasle v odlične komerčne dejavnosti, ki pritegujejo denar iz tujine. Čevljarji in klobučarji, na primer, proizvajajo in prodajajo svoje izdelke v tujino [...] Mizarji začenjajo napredovati v tem smislu, saj si pridobivajo stranke, ki so se prej obračale na Benetke." Glede protestnikov pa je v svojem poznanem nediplomatskem slogu trdil: "Če bi kolarje in kovače odlikovala pridnost, bi imeli veliko možnosti razširiti svoje dejavnosti zunaj državnih meja, saj sta železnina in les v Trstu cenejša kot v Italiji. Papeška in neapeljska država bi vozove in kočije naročali v Trstu in ne na Dunaju. Ampak ti tržaški obrtniki so nesposobni razspineži, ne razpolagajo s kapitalom za potrebne zaloge surovin in to je vzrok njihove mizerije. Nekoč so nekateri tržaški kovači zaslužili veliko kapitala, ampak so delali drugače. Slišal sem tisoč pritožb proti sedanjim kovačem in kolarjem in sami priznavajo, da bi z več pridnosti in sposobnosti imeli veliko naročil" (AST, 17).

"kvalitete" oseb in storitev ter splošnega javnega reda. Kot osnovni kriterij je veljala za vse kategorije "poštenost", tako da se je vsak novi prišlek, ki je nameraval opravljati poklic in se nastaniti v mestu, moral legitimirati na policijski direkciji in dokazati predvidene rekvizite s potrdili, z jamstvi verodostojnih oseb ali pa neposredno s svojim vedenjem, ki so ga oblasti preverjale za določen čas v začetku njegovega postanka. Drugi pomemben vidik so bile poklicne sposobnosti in predvsem zmožnost samopreživetja oziroma razpoložljivost sredstev, potrebnih za opravljanje dejavnosti. Navadno je priseljenec dobil dovoljenje za nastanitev po določenem poskusnem roku, med katerim je policija preverjala njegove dejanske poklicne sposobnosti.⁸ Nekateri dejavnosti so bile podvržene posebnemu nadzoru, ki so ga predpisovali poklicni pravilniki, npr. na področju medicine in lekarnarstva, oziroma strožjim pogojem. Tako so se urarji in zlatarji, ki so se ukvarjali z dragocenimi predmeti in kovinami, smeli nastaniti samo, če so predložili "originalna spričevala o poštenosti, poklicnih sposobnosti in zadostni razpoložljivosti denarnih sredstev". Na tej podlagi so pridobili licenco, šele po tem so smeli odpreti delavnico in prodajalno ter izobesiti izvesek. Voditi so morali protokol z evidenco vseh "kupljenih, prodanih in popravljenih ur" ter strank, ki so jo bili dolžni predložiti policijski direkciji (AST, 20; prim. tudi Dorsi, 1989, 168).

Kot rečeno, se je bilo treba tudi za začasno bivanje in opravljanje kakršnekoli dejavnosti priglasiti pri policiji in od nje pridobiti formalno dovoljenje. V teh primerih so oblasti skrbele predvsem za to, da so bili delovni postopki obrtnikov v skladu s tehničnimi in z varnostnimi predpisi. Pazili so npr. da kotlarji, zato da bi ohranili nižje cene storitev, pri varjenju niso uporabljali svinca, ki je bil zdravju škodljiv (BCT, 18), kot tudi, da so vzpostavljali korektno odnose s strankami. Preprečiti so hoteli predvsem, da bi sečasni obrtniki prevzeli preveč naročil in bi – kot se je pogosto dogajalo – zapuščali mesto, preden bi dokončali dogovorjeno delo. Če se niso ustavljali samo za kratek čas, kot je bilo v navadi popotnih obrtnikov, ampak so ostajali vso sezono ali daljša obdobja, in predvsem, če so poklici zahtevali

posebna varnostna pravila zaradi uporabe ognja ali drugih nevarnih postopkov, so si bili obrtniki dolžni prikrbeti ustrezne delovne prostore. Namen tega ukrepa je bil tudi preprečiti ponujanje blaga in obrtnih storitev od vrat do vrat, ker so tovrstni obrtniki in trgovci po domovih strank radi kaj izmaknili.

Pridobitev dovoljenja za bivanje je bilo odvisno tudi od vrste dejavnosti oziroma od poklica in trenutnih gospodarskih razmer v mestu. Če za deficitarne ali manjkajoče policijske obrti ni bilo pogojev razen osnovnih rekvizitov, za tiste, ki so bili prekomerno zastopani, je skrb za preprečevanje socialnega propada narekovala upoštevanje tudi drugih vidikov, kot lepo kaže primer judovske šivilje Sarede Udine. Bila je tuja državljanka in njen oče je v preteklosti že dolgo živel v Trstu, vendar je bil iz neznanih razlogov izgnan. Sareda je prišla v Trst po razvezi v iskanju zaslužka za preživljanje sebe in svoje majhne hčerke. Teklo pa je leto 1778, ko je stopila v veljavo posebna zakonodaja, ki je prisilila mnoge revne jude in druge gospodarsko šibke skupine k zapuščanju Beneške države. Zaradi tega so se v Trstu bali, da bo mesto "preplavilo na stotine cunjarjev in krojačev". Ker so med več kot sto tržaškimi krojači mnogi že bili "reveži", krojaštvo tisti čas ni veljalo za poklic, ki bi lahko zagotavljal preživetje. Prošnjo Sarede Udine so zato zavrnili, tudi zato, da ne bi ustvarili precedensa, zaradi katerega bi morali v bodoče odpreti vrata tudi drugim "osebam, ki jih lahko že majhna bolezen spremeni v berače" (BCT, 19).

Nekaterih poklicev in dejavnosti sploh niso priznavali v smislu adutov za nastanitev. Med temi je bilo najrevnejša oblika drobne trgovine z jestvinami, ki so jih prodajalci (*rivenduglioli*) nabavljali na tržnici od okoliških proizvajalcev ali na barkah oskrbovalcev iz bližnjih beneških krajev in nato neurejeno prodajali po ulicah in od vrat do vrat. Tovrstna trgovina je bila dopuščena le avtohtonemu ali že dolgo naseljenemu prebivalstvu kot osnovna preživitvena dejavnost, posebno tistim, ki zaradi zdravstvenih razlogov ali starosti niso bili sposobni drugega dela. Drugače so jo oblasti preganjale (sicer neuspešno), ker je oškodovala maloprodajne trgovine in zaradi vzdrževanja javnega reda.⁹

8 Trije primeri: o skupini priseljencev iz Chiavenne (*Compagnia di Chiavenaschi*), ki so zapustili Benetke, ker "so jih kot vse Grizone izgnali", in prišli v Trst proizvajati mesne izdelke, je policijski ravnatelj na osnovi dokazanih sposobnosti menil, da "izvrstno predelujejo svinjino" in zaradi tega ni bilo "nobenega razloga", da bi se ne mogli naseliti in opravljati poklica. Nasprotno, primerno jih je bilo v vsem podpreti (BCT, 17). V zvezi s prošnjo izdelovalcev pečatov Salamona Fabiana in Elie Munisa za opravljanje poklica ni bilo ovir, "ne nazadnje, ker v deželi ni takih obrtnikov. Dodeli se jim dvomesečno dovoljenje. Če bodo v tem času dokazali svoje poklicne spretnosti in poštenost, se jim dovoli stalna naselitev" (AST, 18). "Na osnovi predloženih dokazil o poštenosti se sme Mattia Porn nastaniti. Resnično je odprl prodajalno, je poštena oseba, poseduje usnjarsko prodajalno v Celovcu" (AST, 19).

9 "Socialna nevarnost", izhajajoča iz tovrstnih dejavnosti, je bila posebno močna, če so njihovi nosilci imeli družino, ki se ni mogla preživljati s tako majhnim dohodkom. Med novimi priseljenci so se je oprijemale predvsem osebe brez poklica in sredstev, ki so si na ta način poskušale pomagati in so imele že nekaj izkušenj z drobno trgovino. Med ilegalnimi prodajalci zato ni manjkalo priseljencev, ki so prihajali v hitrici z onstran državne meje, da bi se izmaknili pravici ali majavim gospodarskim situacija. Policijski akti poročajo pogostoma tudi, kako so "preoblečeni v branjevce" s "tipičnim predpasnikom" prihajali v mesto "tuji malopridneži", ki so se nato posvečali vsakovrstnim nepoštenim poslom. Dokazi govorijo nadalje o tesni povezavi branjevske dejavnosti s prostitucijo, zaradi česar policijska oblast ni dopuščala opravljanja tega poklica "mladim, močnim in pozornost vzbujajočim ženskam" (AST, 21).

Saredi Udine in vsem, ki jim niso priznavali sposobnosti samopreživetja, je razen pridobitve "ustreznejše" zaposlitve ostajala samo še ena možnost za nastanitev v mestu: poroštvo fizične ali pravne osebe, ki se je obvezovala finančno podpreti priseljenca, da ne bi v primeru potrebe padel v breme javne blagajne, če bi oseba ne bila zmožna skrbeti za lastno preživetje. (BCT, 20).

Opisana praksa kot indirektna sestavina politike sprejemanja novega prebivalstva je bila v resnici precej labilna. V prvi fazi zaradi večje strpnosti, ki jo je narekovala potreba po pospeševanju prepočasne in negotove rasti emporija. Kasneje, od osemdesetih let dalje, zaradi vse večje živahnosti mesta in močnega priliva vsakovrstnega prebivalstva, kar je oteževalo socialni nadzor in zagotavljanje predpisov javnega reda. S tem v zvezi so pomenljivi ponavljajoči si edikti, ki jih je vlada izdajala na pobudo policije, da bi nove prišleke in vse prebivalstvo pozvala k spoštovanju predpisov, ker je zaradi "zgrešenega interpretiranja prostoluških zakonov vsakdo mislil, da sme odpreti prodajalno ali opravljati katerikoli poklic, ne da bi se prej prijavil na policiji in dokazal svojo poštenost" (AST, 22). Formalizacija dejavnosti in samega položaja nosilcev z registracijo in pridobitvijo ustrezne licence je torej ostajala pogostokrat mrtva črka in oblast je predpis le s težavo udeleževala. Posledično je bilo težavno voditi tudi evidenco prebivalstva, prebivalstvene rasti in obnavljanja. Da bi rešili problem, so v drugi polovici osemdesetih let uvedli obrtno načelnike (*Capi d'arte*), dva na poklic ali dejavnost, ki so imeli skupaj z načelniki mestnih sosesk (*Capi contrada*) nalogo nadzorovati nad nepravilno odprtimi delavnicami in trgovinami. Po drugi strani se zdi, da je vlada nedvomno podpirala prizadevanja za izboljšanje varnosti in javnega reda, a je še prej skrbela za polno spoštovanje svobode gospodarskega udejstvovanja. Pri potrditvi urejevalnega posega policije je namreč naglasila, da se mora vloga načelnikov sosesk in poklicev omejevati na nadzorovanje in ne sme v nobenem primeru spodbujati nastajanja kakih obrtnih in poklicnih korporativnih matrik (AST, 23).

POSEBNE SKUPINE: VAJENCI

Na področju imigracijske politike in pogojev za nastanitev poklicnih kategorij je vredno podrobneje spregovoriti o vprašanju vajencev vseh vrst in poklicev. Glede teh se je uveljavilo načelo prednosti domače mladine, kot načina zadrževanja socialnega propada in uveljavljanja filozofije o dobri vzgoji v službi države in za oblikovanje "zdrave družbe". S sprejemanjem tujih vajencev in predvsem tistih iz drugih držav je pretila poleg tega nevarnost, da se lahko "v vsakem trenutku" vrnejo "v domovino" in s tem povzročijo veliko škodo bodisi gospodarjem bodisi mestni ekonomiji. To načelo upraviteljev pa je bilo v nasprotju s težnjami obrtnih mojstrov, ki so raje najemali vajence iz tujine, da bi se

izognili kontroli in vmešavanju njihovih staršev, ampak tudi, ker so domači vajenci izhajali iz revnih družin, ki niso izpolnjevale pogodbenih dogovorov glede plačevanja mojstrov za uvajanje njihovih otrok v poklic. Predvsem ob negativnih konjunkturah so mnogi mojstri res s težavo prenašali stroške za vzdrževanje mladih varovancev. Zato so si rajši iskali vajence, pripravljene nekaj plačati za opravljanje vajeniškega staža kot pa take, s katerimi so imeli stroške ali so jih morali celo plačevati. Zaprte skupine, kot so bili Grizoni in Grki oziroma pravoslavci, so poleg tega, zaradi kulturnih in verskih razlogov ter gospodarskih strategij najemali izključno vajence in pomočnike iz izvornih krajev, kar je pogostoma veljalo tudi za Furlane.

Ko so v prvi polovici šestdesetih let odprli ubožnico in najdenišnico-sirotišnico (*Casa dei Poveri e dei Trovatelli*), so poskušali uveljaviti prakso, po kateri so mojstri morali preveriti razpoložljivost ustrezne mladine v tej ustanovi preden so najeli tujega vajenca. Rezultati so bili skromni in to tudi v primerih, ko so oblasti poleg prepričevanja in pozivanja k "čutu do javnega interesa" nastopile s prisilo in sankcijami (BCT, 21). Zaradi vse večjega števila potepuških otrok iz najnižjih slojev in tudi rastočega števila tujih najdenčkov ter sirot, ki so čakali na zaposlitev, je sredi sedemdesetih let prihajala na dan vse odločnejša zahteva po zakonu, ki bi obvezoval obrtnike, manufakturiste in maloprodajne trgovce, da najamejo vajence iz avstrijskih dežel in predvsem iz Trsta (BCT, 22; 23). Mnenja pa so ostajala deljena. Znotraj same borzne deputacije, ki so jo nalašč vprašali za mnenje, so se pokazala različna stališča, vezana na interese kategorij in pravna vprašanja. Glede obrtnikov ni nihče nasprotoval reglementaciji, ker so povsod v mestih bili dolžni najeti enega ali več domačih vajencev. Glede maloprodajnih trgovin je bilo vprašanje bolj zapleteno, ker ti trgovci niso uživali neposrednih prostoluških privilegijev kot veletrgovci in so se bavili z vrsto trgovine (na drobno, namreč), ki je bila drugod vezana na meščanske pravice (*diritto di cittadinanza*) in potemtakem v izključni domeni avtohtonih meščanov ali priseljencev, ki so pridobili status meščana. Ker so bile v Trstu te dejavnosti dopuščene vsem, so o zadevi morale odločati državne oblasti. Kar se pa tiče veletrgovcev, ki so po interpretaciji prostoluške zakonodaje imeli v mestu "začasno in privilegirano bivališče", so borzni predstavniki menili, da jih ni bilo mogoče prisiliti "k stvarjem, ki so jih dožni drugi mestni prebivalci" ali tisti, "ki opravljajo obrti in poklice, vezane na meščansko pravo" (BCT, 24).

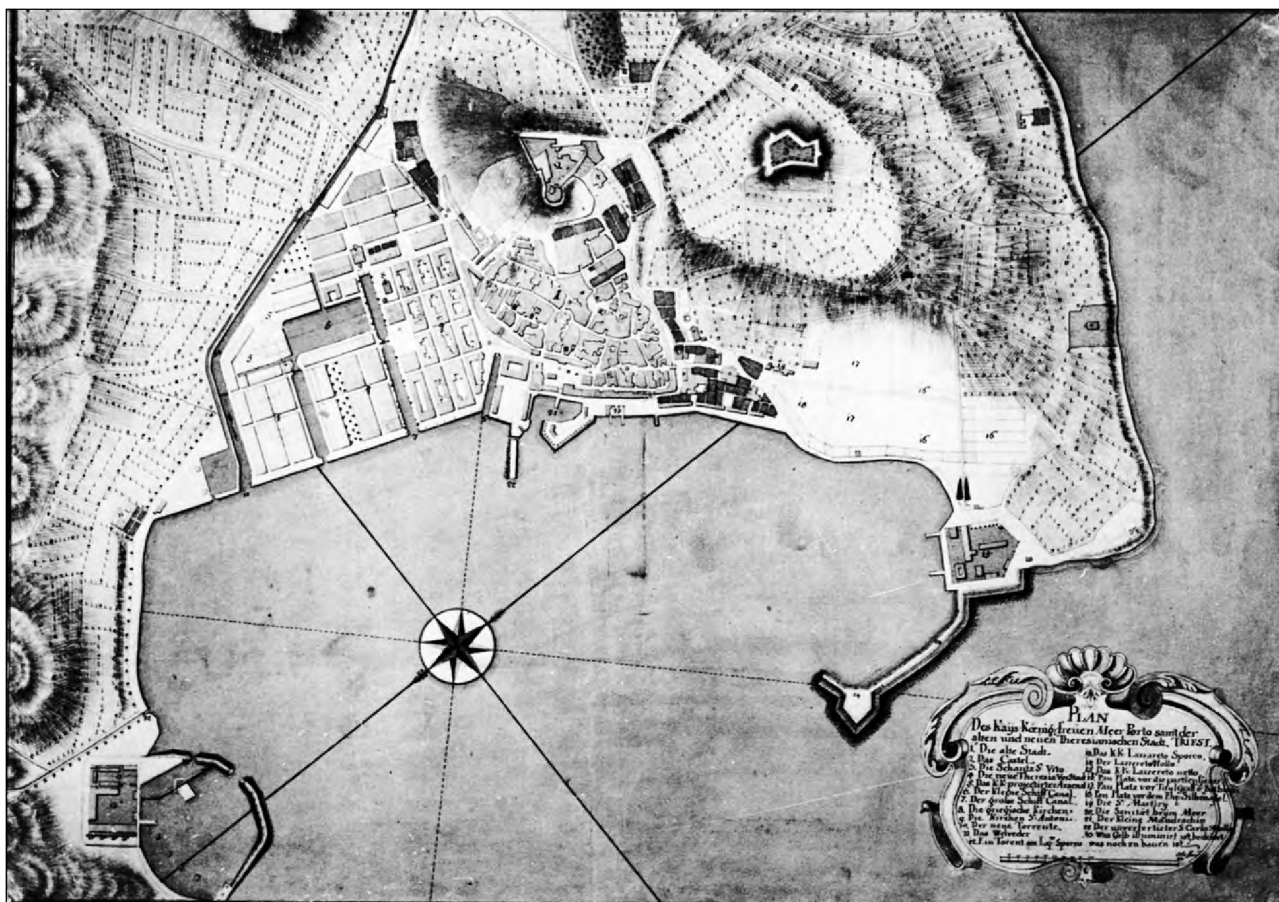
Tudi v tem primeru je na koncu prevladalo načelo polne svobode in vprašanje so še naprej sprotno reševali po "blagi in neučinkoviti poti" prepričevanja. V naslednjih letih se je problem nezaposlene mladine, ki je ostajala "izven zdrave družbe" še povečal in leta 1792 je policijski direktor in okrajni glavar ponovno predlagal prisilni ukrep za najemanje vajencev iz vrst tržaške mladine. Težave za uveljavljanje take prakse brez pri-

silnega ukrepa so se medtem še povečale, glede na to, da klateške mladine niso več pošiljali v ubožnico, kjer so ji nudili nekaj osnovne izobrazbe in jo uvajali k raznim rokodelskim opravilom, nakar je bila na voljo za sprejem v vajeništvo. Recidivne mladoletne postopače so sedaj pošiljali v zapore (*Casa di Correzione*), kjer ni bilo ne sredstev ne zanje primernih delovnih programov. Kar se tiče ostalih otrok pa jim starši pogostokrat zaradi revščine niso uspeli niti priskrbeti primerne obleke, da bi jih dali za mornarske učence na trgovske ladje, kjer je bila primerna obleka med glavnimi predpostavkami za sprejem. Do zakona tudi tokrat ni prišlo. Na stroške mestne blagajne pa so uvedli program za vsakoletno pripravo 12 fantov na vajeniški staž. Izbrane so nastanili v posebne prostore v zaporih, jih "ukrotili, podučili v krščanski veri", primerno oblekli in "garjave počistili in pozdravili". Sledila je predaja poklicnim mojstrom in predvsem ladijskim kapitanom na podlagi pogodbe, ki je slednje obvezovala, da jim zagotovijo skrbno vzdrževanje in izučitev v poklicu (AST, 24). Sistem se je obnesel, tako da so v program vključili več fantov od predvidenega. Širše uresničevanje pa so preprečevala omejena finančna sredstva (AST, 25). Hkrati se je nadaljeval priliv tujih vajencev, kar je bilo povezano z logiko in učinki socialnega vmreževanja, ki ga je pospeševal emporij, s tem, da se je vse bolj uveljavljal tudi kot središče poklicnega učenja in družbenega napredovanja mladine iz zaledja.

POSEBNE SKUPINE: NOSAČI

Konkretnejše reglementacijske ukrepe so posvetili številčno nihajoči množici splošne delovne sile, ki je v vse večjem številu spontano "pritiskala" na mestni delovni trg. Specifični pravni poseg je bil namenjen kategoriji nosačev. Ti so predstavljali večino najpreprostejše delovne sile, ki je težila k ustalitvi v mestu. Tvorili so ključno delovno silo, saj je bilo natovarjanje, raztovarjanje, premikanje in skladiščenje blaga med osrednjimi dejavnostmi v emporijalnem pristanišču, katerega dobro delovanje v prid rasti trgovine je bilo odvisno od pravega števila in dobre usklajenosti nosaške delovne komponente. Zato so kategoriji namenjali pozornost tudi nekateri prostoluški patentni. V odredbah za razširitev privilegijev in letnega sejma iz leta 1730 so zakonodajalci izpostavili, da mora biti v času sejma poskrbljeno "za zadostno število nosačev" in da se smejo domači in tuji trgovci kljub temu posluževati svojega nosaškega osebja (Kandler, 1848, 68). O pomenu nosačev pričajo tudi intervencije borzne deputacije proti zahtevam po vrnitvi tujih nosačev, ki so bili zaposleni pri tržaških trgovcih izvorna gospodstva zaradi vpoklica v vojsko (AST, 26). Nosači so se zaradi posebne gospodarske vloge razlikovali od ostalih navadnih težaških delavcev po kohezivnosti in čutu skupinske pripadnosti, kar je reglementacija kategorije še ojačila.

Nosaški poklic je pomenil neke vrste status, ki pa ni zagotavljal nujno boljše socialnega in gospodarskega položaja v primeri z drugimi navadnimi delavci. Res je, da je bilo nosaško delo bolje plačano, nudilo je več možnosti zaslužka in to ne samo tistim, ki niso imeli kvalifikacijskih poklicnih adutov in so ostajali vezani na trg najnižje delovne sile. Če so se zemljiški posestniki pritoževali zaradi pomanjkanja kmečkih dninarjev, ker je vse sililo v nosaške dejavnosti in so zaradi tega tudi naraščale cene agrarnega dninarskega dela, ni manjkalo prehodov v nosaške vrste niti iz kvalificiranih poklicev (AST, 27; Kalc, 2005, 293). Ne glede na to, so nosači predstavljali skupaj z ostalimi nekvalificiranimi skupinami gospodarsko in socialno najbolj krhek družbeni segment populacije. Njihova socialna negotovost je izhajala iz same tipologije nosaškega dela in nihajočih možnosti zaposlovanja. Pri tem je pomembno razlikovati med nosači, zaposlenimi pri delodajalcih, bodisi zasebnikih (navadno velikih trgovskih hišah), bodisi javnih ustanovah (dacarski nosači, za katere je obstajal poseben red, (AST, 28), in prostimi, imenovanimi *facchini di piazza* ali *di sacco* (tržnimi nosači ali prenašalci vreč). Prvi so imeli prednost stalne zaposlitve in rednega zaslužka, ki sta jim zagotavljala določeno gospodarsko in družbeno stabilnost. Tvorili so neke vrste elito nosaške kategorije. Drugi, neprimerno številnejši, pa so se srečevali z tržno logiko o ponudbi in povpraševanju, tako da so se njihove zaposlitvene priložnosti spreminjale v teku leta in v skladu z konjunkturnimi gospodarskimi fazami. Spreminjalo se je tudi njihovo število, ker so mnogi prihajali v mesto samo sezonsko in se ob koncu najugodnejšega obdobja za zaslužek vračali na domove. Za mnoge pa zaposlovanje v mestu ni pomenilo način pridobivanja dopolnilnega zaslužka v okviru mešanega sistema gospodarskih virov, ampak so zaradi izpadanja oziroma marginalizacije v podeželskem gospodarstvu težili k prehajanju v mesto in se poskušali v njem stalno zadrževati. Stalna rast emporija je bila po eni strani naklonjena njihovem vgrajevanju v mestno družbeno tkivo, po drugi pa so v obdobjih, ko je primanjkovalo dela, povečevali število tistih, ki so se s težavo prebijali skozi življenjski vsakdan v pričakovanju ponovnih zaposlitvenih priložnosti. Pozimi se je tako dogajalo, da je kasnitev pristajanja ladij zaradi slabega vremena in razburkanega morja pomenila za številne nosače pomanjkanje preživetvenih sredstev in jih silila celo v prestopništvo za prehranjevanje družin (BCT, 25). Nevarnost za javni red so predstavljali še drugi pojavi, samo posredno povezani z nosaško kategorijo. Glede na to, da je bilo gospodarsko udejstvovanje v mestu načeloma prosto in odprto vsem tujcem in upoštevač objektivne težave striktnega nadzora tujskega prometa, je policija nemočno poročala o tujih "goljufih" in "hudodelcih", ki so prihajali v mesto mimo policijskih kontrol preoblečeni v "nosaško opravo" in se nato predajali najrazličnejšim oblikam kriminala (BCT, 26; AST, 29).

Sl. 1: Staro in novo terezijansko pristaniško mesto Trst okrog leta 1768 (G. Bonomo, "Plan des Kays. König. freien Meer Porto Samt der alten und neuen Theresianische Stadt Triest", Biblioteca civica A. Hortis, Trst).

Fig. 1: The old and new Theresian maritime port of Trieste, approximately 1768 (G. Bonomo, "Plan des Kays. König. freien Meer Porto Samt der alten und neuen Theresianische Stadt Triest", Biblioteca civica A. Hortis, Trst).

Iz vsega tega se je porodila zamisel o uvedbi registra nosačev, ki bi omogočal formalno sistemizacijo položaja in nadzorovanje vseh, ki bi se pridružili tej kategoriji.¹⁰ Služiti je imel tudi racionalizaciji nosaških storitev z uravnavanjem števila nosačev glede na možnosti zaposlovanja, da bi se v sezonah manjšega pristaniškega prometa ne prenevarno povečalo število revnih. Predlog je leta 1768 ponudil takrat še policijski komisar in poznejši policijski ravnatelj Antonio Pittoni. Regulacijski načrt, usklajen z veletrgovci, je sprva predvideval dve ločeni matriki, eno za nosaške uslužbence podjetij, drugo za splošne oziroma proste nosače (*faccini di piazza*). Slednji so bili razdeljeni po skupinah (*compagnie*), vsaka s svojim delovodnim načelnikom, ki je imel nalogo razmeščati delovno silo glede na potrebe strank. Plačilo se je odmerjalo na osnovi teže blaga, raz-

dalje in načina dostave, t.j. ročnega pretovora ali prevoza. Delovodje so osebno odgovarjali za neustrezno opravljanje dela vseh podrejenih članov skupine. Za nastavek matrike so odredili, naj se vsi nosači in tisti, ki so se jih želeli pridružiti v tem poklicu zglasijo pri borzni deputaciji, kjer bi jih vpisali v register. Brez tega predhodnega postopka in sprejema v matriko ne bi smel odtlej nihče ponujati nosaških storitev, biriči pa so morali ujeti vse kršitelje tega reda (BCT, 27; 28).

Čprav so sestavili sezname, je sistem ostal na mrtvem tiru zaradi nerešenega vprašanja cen storitev. Veletrgovci so imeli določiti cenik s tarifnimi postavkami, a so menili, da je določanje cen bilo v nasprotju s principom svobodne ekonomije in torej prostoluško zakonodajo. Potreba po reglementaciji nosaškega dela se je zopet pojavila sredi sedemdesetih let z množenjem

10 Pravilnik o organizaciji nosaške kategorije in cenah nosaških uslug je bil predviden že v prostoluških patentih (Kandler, 1848, 68). Od 1754 je obstajal tudi pravilnik za dacarske nosače (AST, 30).

preprostega prebivalstva in povečanim kršenjem javnega reda. Veletrgovci so priznavali, da je polna svoboda prihajanja v mesto in vključevanja v nosaške vrste "stalni vir" prestopništva, vendar še vedno niso skrivali rezerv do reglementacijskih posegov, ne samo zaradi vprašanja cen, ampak tudi iz skrbi, da bi pristanišče ostalo brez zadostnega števila tovrstnih delavcev. Policijski ravnatelj je pozival vlado in borzo, naj uvedejo matriko brez cenovnika. Njegov novi načrt je poleg osnovnih predpisov o registraciji navadnih ali prostih nosačev (*facchini di sacco o di piazza*) predvideval, da bi v ugodnih sezonah, "ko je dela veliko in ko trgovina to zahteva", smeli stopati na trg nosaške delovne sile tudi furlanski in istrski začasni delavci. Tržaški in stalno naseljeni nosači bi imeli vsekakor prednost pred tistimi, ki so prihajali občasno. Tudi te bi prepustili k delu samo na osnovi dokazov o poštenosti in delavnosti. Pri razmeščanju nosaške delovne sile so bili delovodje dolžni podrejenim odmerjati delo nepristransko, s tem, da so morali dati prednost tistim, ki so delali po nižji ceni. Trgovci so svobodno izbirali stalno zaposlene nosače, za dodatne in občasne pa so se morali obračati na kompanije (BCT, 29).

Trgovci so še vedno dvomili v umestnost reglementacije in se bali morebitnih negativnih posledic, tako da je tudi tokrat ostala mrtva točka. Ugibanja in negotovost so prišli ponovno na dan tudi leta 1792, ko se je ob preustroju policijskega reda in vpeljavi predpisov za izboljšanje socialne kontrole nad prebivalstvom znašel vnovič na dnevnem redu specifični problem nosačev. Minila je komaj faza, ko so trgovci zaradi pomanjkanja delovne sile v mestu plačevali nosaške usluge po tri krat višji ceni od običajne. Zato so s spremembami pravilnika, ki ga je bil pred leti predložil policijski ravnatelj in pridobitvijo jamstev v zaščito njihovih interesov, tokrat vendarle pristali na uvedbo sistema. Dokončni pravilnik je za opravljanje nosaškega poklica določal dovoljenje, ki ga je policija izdajala prosilcem pismeno in skupaj s posebno razpoznavno značko iz kositra. Da je pridobil ta dokazila, je prosilec moral predložiti dokaze "neoporečnega moralnega, častnega in poštenega vedenja", biti vpisan v generalni register prebivalstva in evidentiran v ločenem protokolu z imenom, priimkom, starostjo, hišno številko tržaškega naslova, izvornim krajem in osebnim opisom. Na ta način je policija pridobila potrebne informacije in instrumente za preventivno "filtriranje" nezaželenih ljudi in za preprečevanje (s križnim preverjanjem osebnih podatkov), da bi dovoljenja za opravljanje poklica in oznake prehajali v roke pooblaščenim osebam. Predaja teh dokazil je kršilca stala izključitev iz matrike in telesno kazen. Registracija je bila predvidena tudi za nosače, stalno zaposlene pri podjetjih, za razliko, da so ti pridobili dovoljenje avtomatično, ko so jih gospodarji vzeli v stalno službo, kar je veljalo kot poroštvo. Sicer so oblasti upravljale sistem tudi v primeru prostih nosačev (*facchini di*

piazza) dokaj prožno in niso "prekomerno oteževale sprejemanja novih oseb v matriko", da bi "pomanjkanje nosaške delovne sile ne podražilo njihovih storitev in preveč bremenilo trgovce". Do pomembne spremembe je prišlo na zahtevo trgovcev v notranji organiziranosti nosačev, predvsem v zvezi z delovodji in njihovimi nadzorniškimi nalogami. Trgovci so hoteli preprečiti, da bi se kategorija s samostojno voljenimi delovodji preveč osvestila in se korporacijsko strnila. Zato so zahtevali, da se vlogo vodij dodeli osebam drugega družbenega stanja, ki so jih imenovali med načelniki sosesk (*Capi contrada*), t. j. med sicer neuradnim a dejansko pomožnim policijskim osebjem. Da bi olajšali registracijo in omogočili prišlekom čim hitrejšo zaposlitev, je bilo prijavo in vse birokratske postopke možno opraviti ob nedeljah zjutraj (AST, 31).

Po dolгих in težavnih pripravah je na začetku 1793 pravilnik za nosače (*regolamento per i facchini*) stopil končno v veljavo (AST, 32). Ni slučaj, da je do tega prišlo prav v času, ko sta revolucionarni duh francoske revolucije in mednarodno politično dogajanje narekovala avstrijski državi poostreitev varnostnih ukrepov proti zunanjim grožnjam in potencialnim vrenjem znotraj države. Previdnost je bila toliko bolj potrebna v odprtem mestu kot Trst. Pravilnik, ki si ga je zamislil policijski ravnatelj Pittoni za potrebe javnega reda, je imel služiti selekciji in uravnavanju priliva preproste delovne sile. Indirektno je bil torej instrument politike priseljevanja in sedimentacije tujega prebivalstva. Vendar je med svojo razvojno potjo sistem glede te namembnosti postopno izgubil začetno strogost, ker so gospodarski interesi prevladali nad prizadevanji za bolj uravnovešeno in enakopravno družbo. Družbo, ki bi se razvijala na osnovi svobodne iniciative, a bi poskušala preprečevati kolikor mogoče vse pogostejše pojave degradacije, ki so se razraščali in slabili najrevnejše in tudi najštevilčnejše segmente novega tržaškega družbenega tkiva. Emporijalni razvoj je prišel pred vsem ostalim in z njim interesi podjetniških elit. Tem se je podrejalo tudi reševanje "drugotnih" vprašanj kot lepo kaže politična linija, ki ji je sledila vlada v primeru nosačev. Kljub podpiranju ideje o reglementaciji kategorije in izkazovanju polnega zaupanja tako prestižnemu liku, kakršen je bil izkušeni in bistrourni tržaški policijski ravnatelj Pittoni, mu vladni organi niso pozabili priporočiti, naj tesno sodeluje z borzno deputacijo in naj ne sprejme nobene odločitve mimo stališč "merkantilne skupnosti" (BCT, 30). Ko je leta 1792 vlada odobrila ureditveni načrt je vsilila spremembe za obvarovanje veletrgovskih interesov glede cen nosaške delovne sile in podučila policijo ter okrogno glavarstvo, naj se ravnata tako, da "trg ne bo trpel zaradi pomanjkanja tako pomembne delovne komponente" (AST, 33).

POLITIKA IZKLJUČEVANJA: MED NEDOREČENOSTJO POSTAVLJENEGA PRAVA IN UČINKOVITOSTJO DRUŽBENE LEGITIMACIJE

Pri obravnavi pristopov in posegov, namenjenih uravnavanju priseljevanja, je bilo eksplicitno ali implicitno večkrat omenjeno vprašanje selektivnosti. Po eni strani je prišla do izraza težnja po uveljavljanju kolikor je bilo mogoče načela prostega dostopa v mesto rajši kot apriorističnih zapor, tudi če pri sprejemanju prišlekov ni manjkalo pravnih in administrativnih omejitev ter sistemov za filtriranje tokov. Negativni pristop je bil v glavnem vezan na problem javnega reda in cilj negativne politike je bil obvarovati mesto pred "nepotrebni", socialno "obremenjujočimi", "nespodobnimi" in vsemi potencialno nevarnimi skupinami ali posamezniki. Vprašanje je zadevalo v večji ali manjši meri celotni družbeni spekter, seveda pa v največji meri nižje sloje (*basso popolo ali popolaccio*). Pojavljalo se je pretežno v dveh oblikah, povezanih z revščino in neskladnostjo z integracijskimi vzorci, veljavnimi za pridobitev priznanega položaja v družbeno-gospodarskem sistemu. Prvo obliko so predstavljali "pravi" berači in prestopniki, se pravi tisti, ki so se v mesto podajali z namenom, da si zagotovijo prežitek s prosjačenjem in mikrokriminalom. V drugo obliko je zapadalo aktivno prebivalstvo, ki so ga individualne okoliščine ali splošne gospodarske razmere silile k življenju na meji med delom in brezposelnostjo, kar je pomenilo med družbeno prizanim statusom in nelegalnostjo. Šlo je, kot znano, za nosače in malovarje, vsekakor nekvalificirano delovno silo, ki so v določenih letnih obdobjih ostajali brez zaslužka; šlo je za vajence in predvsem pomočnike ter delavce (lavoranti), v času ko so se poslovili od enega gospodarja in niso še našli novega delodajalca. Podobno je veljalo tudi za hišne služabnike obeh spolov. Korak med tovrstnim položajem, ki je pomenil pogostokrat tudi stanovanjski problem, in socialno destabilizacijo je bil zelo kratek in tendenčno se je izrojeval ne samo v prosjačenje, ampak tudi v mali kriminal in prostitucijo.

V petdesetih letih so beraštvo do neke mere še tolerirali, tako da so mestne oblasti izdajale tujim revežem dovoljenja za začasno prosjačenje. Po izteku dodeljenega roka, ki je bil odmerjen na podlagi trenutnih gospodarskih razmer in glede na potrebe prosilcev, so se morali ti umakniti iz mesta.¹¹ Ravno takrat pa se je pristop k problemu zasukal v restriktivnejšo smer, v skladu s potrebo, da se ob vse živahnejšem prometu tujcev in rasti mesta zagotovita "dober red" in varnost. Uokvirjal se je v splošno državno policijsko in socialnonadzorstveno politiko, ki je predvidevala med drugimi programi kot eno glavnih postavk "izkoreninjenje" be-

raštva, po možnosti prevzgojo prosjakov, postopačev in krajevnih "hudodelcev" ter "izločanje" tujih. Ti razsvetljensko navdahnjeni programi so se uresničevali po eni strani z vodenjem evidence krajevnih revežev (*ruolo dei pitocchi*), pri čemer so razlikovali med dela sposobnimi in nezmožnimi. Prve so zaupali ustanovam, kot je bila npr. ubožnica (*Casa dei Poveri*), v katerih naj bi jih "poboljšali" in jih pripravili na vključitev v delovne procese. Po drugi strani so povečali nadzor nad novimi prišleki. Na podlagi številnih ukazov lokalne in centralne vlade so bili prostoluški pomorskosanitetni organi (*casini di sanità di porto*) in varnostniki na kopnih vpadnicah v mesto dolžni preprečiti vstop dela nesposobnim osebam in beračem. Za tujce "navadnega družbenega izvora", ki so se nameravali naseliti ali se ustaviti samo za določen čas, je veljala od leta 1754 obveznost zglasitve v največ 24 urah pri policiji, kjer so jih registrirali in jim izdali začasno ali trajno dovoljenje za bivanje. Za to so morali prestati zaslišanje, na osnovi katerega je policija ugotavljala njihov "nравstveni značaj" in "resnične" namene. Med ukrepi za boj proti prosjačenju so med drugimi stopila v veljavo prepoved dajanja miloščine, sprejemanje beračev na dom in poročanje med partnerjema, ki nista imela zadostnih gospodarskih sredstev in sposobnosti za samopreživetje (AST, 35).

Ukrepi za preventivno varovanje in filtriranje nezazelenih so se vsekakor že na samem začetku izkazali za neučinkovite, in to zaradi več objektivnih in subjektivnih vzrokov. Kljub strogim pozivom pomorskosanitnemu osebju, ki je nadzorovalo morske vstopne postaje, je bil dostop v mesto po morski poti izredno prepusten. Prišleki se niso držali predpisov o priglasevanju na policiji in tudi varnostniki jih niso vedno usmerjali tja. Še manj interesa za prijavo in ureditev položaja pripeljanih potnikov so kazali ladijski kapitani, predvsem pa čolnarji, ki so poleg blaga iz bližnjih obal prevažali v Trst tudi osebe in jih nalašč izkrcavali na nenadzorovanih mestih (AST, 36). Še lažji je bil vstop po kopnem, glede na to, da mesto od srede petdesetih let ni imelo več obzidja in vrat. Prišleki so se izognili kontroli preprosto tako, da so se držali stran od glavnih poti. Sama politika povečevanja prebivalstva je bila kot smo videli dokaj zagnana in je pri prepuščanju tujcev uporabljala zelo ohlapne kriterije. Ne čudi torej tudi v drugi polovici stoletja tako pogostno poročanje policije o prisotnosti potepuhov in postopačev, ki so "izkoriščajoč neomejeno svobodo dostopa" množično prihajali v mesto tudi prek kontrolnih postojank, "z izgovorom, da iščejo delo," in s podobnimi triki (BCT, 31; AST, 37).

Zaradi tega so veliko pozornost posvečali spremljanju priseljenega (in seveda tudi domačega) prebivalstva in si prizadevali odstranjevati nezaželene posameznike

11 Intendančni edikt z dne 16. 8. 1754 je določal, da si morajo "berači vseh vrst, reveži, romarji, samotarji in obrtniki [...] če so hoteli prosjčiti za kak dan, pridobiti dovoljenje, drugače se smejo zadržati samo polovico dneva" (AST, 34).

in moteče kategorije ljudi. Policija se je v drugi polovici stoletja večkrat reorganizirala,¹² da bi se prilagodila vedno zahtevnejšim potrebam mesta, ter razvila preventivne in represivne ukrepe. Skladno z zmogljivostmi je poskušala nadzorovati mesto kot tudi okolico z izvajanjem nočnih inšpekcij in aretacijami po gostilnah, prenočiščih in povsod, kjer so prenočevali "sumljivi" tujci. Za tiste, ki so jih presenetili med prosjačenjem, ni bilo izhoda: če jih niso bremenili prekrški, zaradi katerih bi morali pred sodnika, so jih po zaporu čim prej izgnali, s tem da so avstrijske državljane poslali v izvorni kraj, tuje podanike pa vkrkali na kako ladjo, namenjeno v njihovo državo, ali pospremili po kopnem do beneške meje. Glede avstrijskih podanikov so uveljavljali t. i. *Heimatprinzip* iz leta 1552, po katerem je bila za bolne in revne dolžna skrbeti njihova izvorna skupnost (Wandelin, 2000, 181). Povratnike, ki jih ni bilo malo, je čakala tudi telesna kazen.

Za priprte osebe brez zaposlitve ali sredstev za preživljanje je bilo mogočih več variant. Tiste brez poklica (v smislu običajne zaposlitve v nekem gospodarskem sektorju) je čakal avtomatični izgon (BCT, 32). Če so imeli poklic – običajno zaposlitev, tudi nekvalificirano – in "so bili pošteni", so jim dopustili, da si v določenem času poiščejo delo in, da se redno registrirajo na policiji in pridobijo dovoljenje za postanek ali bivanje v mestu, če tega ob prihodu niso bili storili. Če v danem roku niso predložili dokazov o zaposlenosti, so jih smatrali za potepuhe in kot take izgnali (BCT, 33). Na enak način so obravnavali osebe, ki so se ukvarjale s tujcem nedovoljenimi ali za preživetje nezadostnimi dejavnostmi. Dopuščali so jim možnost, da si poiščejo zadosten vir zaslužka, in dajali prednosti tistim, ki so imeli v Trstu družino (BCT, 34). Osebe, ki niso opravljale svojega poklica ali običajne dejavnosti in so jih je sumili "malopridnega" obnašanja, je policija po zaslišanju navadno izgnala, razen če ni kdo zanje nudil poročstva (BCT, 35; AST, 39). S priseljenkami so bili manj tolerantni, predvsem če so bile same in samske. Kazuistika kaže, da je v teh primerih izgon nastopil prej kot pri ostalih, ker so brezposelnost povezovali ne samo z beraštvom in potepuštvo, ampak s potencialnim (in pogosto resničnim) "pohujšljivim obnašanjem" (prostitutijo).

Z uvedbo nabora in konskripcijskega sistema na začetku sedemdesetih let, kot načina ugotavljanja stanja prebivalstva in evidence prostorskega gibanja vojaških obvezancev, so morali moški priseljenci ob prihodu v mesto za registracijo pokazati dopustnico izvirnega konskripcijskega urada. Brez tega legitimacijskega dokumenta niso dobili dovoljenja za postanek ali nastanitev v mestu in so jih vrnili v domači kraj (BCT, 36). Leta 1778 so predpise poostrili, tako da so tujce brez dopustnice izvirnega konskripcijskega urada pojmovali za ubežnike, ki so se hoteli izogniti vojaškemu služenju, in jih avtomatično rekrutirali. Ni jasno, ali in v kolikšni meri so se v emporijalnem Trstu držali teh pravil, ali je res veljal striktni avtomatizem, ali pa so predpis izvajali, v primerih, ki so jih bremenili še drugi prekrški in nepravilnosti (AST, 39). Mnogi prišleki namreč niso razpolagali z dovoljenji, ker se njihovi pristojni uradi niso brigali ali niso hoteli izdajati takih dovoljenj. Pogosteje so zainteresirane osebe tržaški policiji izjavljale, da teh birokratskih pravil preprosto niso poznale. Seveda so se tudi mnogi vojaški obvezniki zatekali v Trst, da bi ušli vojaškemu služenju (BTC, 37).¹³

Da bi izboljšali nadzorni sistem in postopke izгона so poskušali (brez zadovoljivih rezultatov) vanj zajeti tudi gostilne in prenočišča (*affittaletti*) z uvedbo registra gostov in obvezo lastnikov, da morajo posredovati ime na tujcev policiji. Ta jih je lahko nato zaslišala in odločila o pravici postanka. Prepovedali so oddajanje prenočišč brez licence in razmišljali so tudi, da bi število prenočišč in gostiln omejili za lažje izvajanje kontrole nad pretokom gostov (BCT, 38; AST, 40). Leta 1792, ko so se s prenovljenim policijskim sistemom poostrili varnostni ukrepi, so bili dolžni prijaviti policijskim organom tuje goste vseh družbenih slojev tudi lastniki hiš in vsi, ki so jim nudili prenočišče oziroma stanovanje. Obrtniki so morali prijaviti vajence in pomočnike, drugače so ti tvegali takojšnjo rekrutacijo v vojsko. Enako je bilo predvideno za vse tuje nezaposlene vajence in pomočnike, če si v osmih dneh niso našli gospodarja, in – v tem obdobju resnično striktno – za vse tujce iz avstrijskih dežel brez vojaškega dopustnega dokazila (AST, 41; BCT, 39). Močno so poostrili tudi nadzor in sprejemne ter nastanitvene procedure za francoske državljane, za

12 Glavne razvojne etape policijskega sistema so bile ustanovitev policijske komisije znotraj komerčne intendance in izdaja *Instruction für die allhiesige Polizey und Sicherheits Commission* leta 1755, preustroj strukture in operativnih metod policije z uvedbo policijskega komisarja leta 1768, izdaja policijskega reda za agrarni del tržaške občine (*Regolamento di Pulizia di Campagna*) leta 1777, s katerim so izboljšali javni red v mestni okolici in organizirali policijski varnostni pas v službi mesta, in končno novi preustroj policijskega sistema leta 1792 (z mnogimi novostmi glede razdelitve naselbine in vodstvenih pristojnosti), ki pa so ga že čez dve leti ukinili (Kalc, 1999, 272; AST, 38).

13 Na vzroke nerada na tem področju je opozarjal tudi Pittoni v poročilu cersarski pisarni: "Ker ne gre za konskribirano deželo, okrožje nima opravka z lastnimi vojaškimi obvezniki; pač pa prihajajo sem v iskanju zaposlitve vojaški obvezanci iz Kranjske in iz Goriške, kar terja in čemur posvečamo veliko pozornosti, da ne odidejo: poročati moram o nemarnosti kranjskih in goriških gopostev, ki se ne zanimajo, da bi si podaniki priskrbeli predpisane dopustnice. Tudi ker Trst nudi veliko priložnosti za zaposlitev" (Dorsi, 1989, 149).

Švicarje in Grizone (BTC, 40).¹⁴ Septembra 1796 – sicer že v času posebnih ukrepov zaradi vojnih dogodkov in vse večje prisotnosti "nadležnih in včasih nevarnih" tujcev iz dežel, ki jih je zasedel sovražnik – so prepovedali vstop v mesto vsem tujcem z izjemo tistih trgovcev, katerih prisotnost je bila "pomembna in potrebna", ter prodajalcev živil; že prisotni tujci, ki se niso zadrževali iz "pomembnih trgovskih razlogov" ali niso stalno bivali v mestu (npr. neregistrirani nosači, obrtniki brez delavnice, popotni trgovci), so morali oditi v osmih dneh. Dve leti kasneje, ko so se po odhodu Francozov razmere kolikor toliko normalizirale, a se je povečal problem nadzorovanega priliva tujcev, so uvedli tudi inšpekcije zasebnih stanovanj, vendar so za postanek ali nastanitev tujcev veljali spet stari rekviziti in možnost, da naknadno uredijo birokratske zadeve, če tega niso bili storili ob prihodu v mesto (AST, 42).

Periodični popisi prebivalstva so v drugi polovici stoletja predstavljali dodaten instrument za nadzor in sprejemanje ali odklanjanje tujega prebivalstva.¹⁵ Policijski viri ponujajo skratka bogato kazuistiko, ki dokazuje tesno vez med pojmovanjem in vzdrževanjem javnega reda ter imigracijsko politiko. Najdirektnije pričajo o tem sezname izgnanih oseb, med katerimi so bile mnoge trajno izobčene iz mesta in s celega občinskega ozemlja. Mnogi indici hkrati kažejo, kako razširjeno je bilo ilegalno prebivanje v mestu, kako so ilegalni tujci našli možnost razmeroma varnega življenja in izogibanja policijskemu nadzoru, bodisi z lastno spretnostjo bodisi s pomočjo solidarnostnih vezi.¹⁶ Vse kaže, da kljub strožjemu in natančnejšemu pristopanju k vprašanju varnosti, organi, zadolženi za nadzorovanje družbe in odstranjevanje nezaželenih ljudi, ki so vanjo vpadali od zunaj, pri izvrševanju svojih nalog niso uspeli stopati v korak z razvojnim tempom tržaške družbene stvarnosti.

Socialni nadzor in uravnavanje priseljevanja je zabeležilo zadovoljivejše rezultate v odnosu do priseljencev nerimskokatoliške veroizpovedi, posebno judovskih, ki so imeli širši družbeni razpon in so obsegali tudi revne komponente. V teh primerih pa je k relativni uspešnosti pripomoglo dejstvo, da se je vprašanje dotikalo nepo-

srednih interesov kolonij kot konstituiranih skupnosti in jih spodbujalo k sodelovanju za urejen dotok in ustaljevanje novih članov. Judovski statut iz leta 1747 je namreč načelnikom skupnosti (*Capi del Ghetto*) nalagal dolžnost, naj nadzorujejo "vedenje nastanjenih in začasno prisotnih Židov, naj ne dopuščajo dostopa v mesto postopačem, malopridnežem, nemoralnim osebam in vsem, ki niso bili koristni razvoju trgovine" (De Antonellis Martini, 1968, 107–108). Skupnost je morala sama skrbeti tudi za vzdrževanje onemoglih in revnih, tako da je bila previdna pri sprejemanju novih prišlekov. Da se ne bi "spremenili" v socialni problem in padli v njeno breme, so pozorno ugotavljali njihove poklicne sposobnosti in finančne zmogljivosti, čeprav ni manjkalo primerov, ko je do prišlekov prevladal čut solidarnosti. Leta 1778 so prevencijo še poostriili kot odgovor na beneško regulacijo, ki je sprožila množično izseljevanje revnih judov z beneških teritorijev. Takrat so sami načelniki skupnosti pozvali vlado, naj omeji svobodo doseljevanja za jude, ker bi drugače "v mesto prišli številni brezdelneži in berači, ki bi predstavljali nevarnost za vso družbo, za judovsko skupnost pa neznosno finančno breme". Ukrep je stopil v veljavo z dekretom 19. 5. 1778, ki je določal postopek in kriterije za sprejemanje judovskih priseljencev, ki so se nameravali trajno naseliti v mestu. Posebna permanentna komisija je preverjala vrednost njihovega imetja in razpoložljivost denarnih sredstev oziroma ustreznost profesionalnih profilov za zagotavljanje "dostojnega življenja". Prosilci so morali predložiti tudi npravstveno spričevalo in dokazila o poštenosti, pridobljena v izvornih krajih. Neprimerne osebe so odslavljali in usmerjali proti drugim ciljem. Na podlagi omenjenega dekreta in s sodelovanjem med upravnimi organi in judovsko skupnostjo se je mesto "obvarovalo" pred pritiskom številnih revnih judov, predvsem malih trgovcev brez kapitala za vzpostavitev dovolj čvrstih podjetij, vendar tudi popotnih trgovcev, ki jim zaradi velike mobilnosti nobena krajevna oblast ni izdajala npravstvenih in drugih spričeval (AST, 43).¹⁷

Problematika izгона je povezana s pomembnim vprašanjem, ki se nanaša na izvajanje predpisov in ki v tržaškem primeru ni še povsem razčiščeno, to je razli-

14 Zanimiv je primer Francoza, ki je že dolgo bival v Trstu z družino in so ga povabili, naj zapusti mesto, ker je "v gostilnah izrekel nevarne besede". Podobno so odslovili francoskega učitelja sabljanja, ker se je izdajal za Švicarja in ker "njegov poklic ni bil zanimiv in koristen za prosto luko", medtem ko so dvema francoskima rokodelcema, ki sta se ukvarjala s svilarstvom, dovolili ostati (BCT, 41). Dekret z 19. 1. 1793 je policijskima komisarjema novega in starega mesta naročal sestavo seznamov vseh Francozov v Trstu od 1790 leta dalje (BCT, 42).

15 Pomožna dokumentacija, priložena k popisu iz leta 1775, ki jo je konskripcijski aktuar izdelal v zvezi z varnostjo stanovanj (predvsem ognjišč) in "moralne držbe" prebivalstva, je ekspliciten dokaz te namembnosti in hotenja (BCT, 43; 44).

16 Kljub prepovedi dajanja vbogaime in sprejemanja beračev pod streho je zelo pogosto poročanje policije o teh navadah, ki so bile "vkoreninjene" med okoliškim kmečkim prebivalstvom in v samem mestu. Prihajalo je celo do napadov na biriče in osvobajanja aretiranih revežev, medtem ko so jih gnali v zapore (Kalc, 1999, 280; Finzi, 2001a, 429–430).

17 O ukrepih proti doseljevanju revnih in "brezdelnežev" pravoslavne veroizpovedi v BCT, 45. O vprašanju sprejemanja nerimskokatoliških priseljencev, predvsem o stališčih in odredbah centralne vlade, podrobneje Faber (1997, 38–39, 57) in De Antonellis Martini (1968, 107–109).

kovanje med domačini in tujci. To razlikovanje oziroma definiranje birokratskih pojmov "domačega" in "tujega" prebivalstva je postalo od srede 18. stoletja eno od osrednjih vprašanj v kompleksnem in težavnem političnoupravnem razvoju avstrijske centralne države in je bilo dokončno ter nedvoumno razrešeno šele v drugi polovici 19. stoletja. V vsem tem obdobju, ko je pospešena prostorska mobilnost prebivalstva izpostavljala vse močnejše tudi zadrege in protislovja v zadevnem pravu, je potekalo izredno zapleteno iskanje interpretacij in reglementacijskih rešitev tega vprašanja. Pojmi in razlikovanja so bili vse prej kot jasni in enopomenski. Problematika je segala na tri pravna področja, ki so vsebovala predpostavke za izvajanje izгона (*Schubwesen*). To so bila ubožna pravica (*Armenrecht*), vojaško-konskripcijska zakonodaja (*Konskriptionswesen*) in domovinska pravica (*Heimatrecht*).

Ubožno pravo, ki so ga reformirali v skladu s prej nakazanimi namembnostmi in ga uvrstili med neposredne državne kompetence, je povezovalo pravico do socialne pomoči z izvorno skupnostjo, ki je bila torej dolžna podpirati svoje reveže. Po tem pravu je veljala oseba za tujca povsod, razen v svojem rojstnem kraju (*Geburts-gemeinde*) oziroma – po sočasnem izražanju – v kraju političnega domicila (*politisches Domizil*). Vojaško-konskripcijsko pravo je nastopalo kot sistem za lokalizacijo podanikov na državnem ozemlju. S pomočjo cerkvenih matrik in periodičnega direktnega preverjanja (konskripcije) je sistem ugotavljal stanje prebivalstva in njegove spremembe v času, izpostavljajoč – kot smo videli – odsotne prebivalce, ki so se izselili drugam, in priseljene tujce, pripadajoče drugim konskripcijskim enotam. Razlikovanje med domačini in tujci, ki so ga v tem pravnem kontekstu eksplicitno definirali šele ob prenovi sistema s konskripcijskim patentom (*Konskriptionspatent*) leta 1804, je bilo torej naslednje: "domače" prebivalstvo (*einheimische Bevölkerung*) so tvorili v popisnem kraju rojeni, ne glede na to, ali so tam bivali ali ne, vse do eventualne naturalizacije (spremembe političnega domicila) v drugem popisnem kraju, vstopa v bogoslužje ali vojaško službo. Poleg njih pa še drugje rojene osebe, ki so pridobile politični domicil, kar se je lahko zgodilo po desetletnem neprekinjenem prebivanju ali s stalno naselitvijo, kombinirano z drugimi zahtevami. Po nekaterih interpretacijah je bila za ta prehod potrebna tudi uradna odpustitev osebe iz prejšnjega političnega domicila. Domovinska pravica (*Heimatrecht*) pa je bila sredstvo za ugotavljanje kraja pripadnosti osebe (v bistvu političnega domicila), ki ga je bilo treba poznati zato, da so vedeli, kam vrniti izgnano osebo. Izraz *Heimatrecht* je vsekakor mogoče uporabljati kot samostojni pravni pojem samo od zakona o občinah (*Gemeindegesezt*) iz leta 1849 dalje. Pred tem datumom so bili v rabi že omenjeni politični domicil (*politisches Domizil*) in pristojnost (*Zuständigkeit*). Interpretacije in poskusi dovršene definicije pojma političnega domicila na osnovi razpr-

šenih in pogosto protislovnih norm, ki so nastale nepovezano iz razreševanja posameznih primerov, so bili tako nezdržljivi, da so do srede 19. stoletja še vedno izdajali potrdila o krajevni pristojnosti oziroma političnem domicilu oseb na podlagi popisnih seznamov in – v 18. stoletju – v funkciji vprašanja o izgonu. Po nekaterih avtorjih naj bi veljalo načelo o enem samem mogočem domicilu, na katerega je bil podanik vezan po rojstvu ali pridobitvi. Pridobitev je bila mogoča na razne načine in pod določenimi pogoji. Iz dvoumnih, pomanjkljivih in spremenljivih norm o potrebnih zahtevah predvsem glede trajanja neprekinjenega bivanja v kraju, poklicne kategorije in družbenega izvora, ki so se vrh tega razhajali z normami konskripcijske zakonodaje in ubožnega prava, se je rojevala velika zmeda in omogočala zelo različno izvajanje tako v času kot v prostoru. Primerjalno proučevanje kazuistike in pravnih disciplin je dokazalo tudi, da je bila v nekaterih primerih sprememba političnega domicila mogoča samo s kršenjem zakonodaje in to s privoljenjem oblasti kraja, v katerega je oseba želela prenesti novi domicil. Izkazalo se je tudi, da sta v sistemu sobivali dve nasprotujoči si pojmovanji pristojnosti (*Zuständigkeit*), eno je izhajalo iz ubožnega prava, drugo iz konskripcijskega. S tem so obstajale objektivne predpostavke, da je oseba lahko imela hkrati dva različna politična domicila (gl. Wendelin, 2000, 173–230).

Ob vsem tem se je mogoče vprašati, kako so to vprašanje reševali v Trstu, kjer se je prostoluška specialna zakonodaja srečevala s splošnim pravom, ki ga je oblast v duhu pravnega absolutizma razvijala na vsedržavni ravni, in s starim tržaškim statutarnim pravom, ki je subsidiarno še vedno ostajalo v veljavi. Ne bo odveč ponoviti, da je bilo mestno prebivalstvo oproščeno vojaške službe, predvsem, da je konskripcija prebivalstva močno odstopala od predpisane oblike in da je bila v rezultatih zlasti glede prisotnosti tujcev posebno pomanjkljiva, tako da ni mogla služiti kot drugod kot instrument za razlikovanje med "domačim" in "tujim" prebivalstvom. Ob nagli demografski rasti in tolikšnem priseljevanju, kdo so bili torej v Trstu "tujci"? Po kolikšnem času, na kakšen način in pod katerimi pogoji so to prenehali biti ter so začeli veljati za "domačine"? Do kdaj so v mestu bivajoče priseljence, ki jim je sreča obrnila hrbet in so padli v revščino ali nezmožnost samopreživetja, ki so jih odkrili pri beračenju, postopanju ali so bili potrebni socialne pomoči, izganjali v kraje političnega domicila in od kdaj dalje so jih obravnavali enako kot rojene ali bolje pristojne ter jih vključili v mestne skrbstvene in reintegracijske programe? So se pri tem moški in ženske razlikovali? Po statutarnem pravu sta tujec ali tujka pridobila pristojnost s poroko z domačinko oziroma domačinom. Toda kaj je veljalo, ko sta bila oba partnerja tujca, in kaj, če sta bila podanika druge države?

Pri pripadnikih višjih družbenih razredov je sodilo v obravnavo o razlikovanju med tujci in domačini tudi

vprašanje tržaškega meščanstva, za podanike tujih držav pa vprašanje državljanstva oziroma naturalizacije. Oba statusa sta bila dostopna pod določenimi pogoji, med njimi je bilo stalno prebivališče prosilca in njegovih družinskih članov, poklicni ali gospodarski pripomočki, premoženjsko stanje, nakup nepremičnine, določene vrednosti, ali plačilo vstopne takse. Tudi na tem področju je okrog procedur še veliko nejasnega, vključno z normo, po kateri naj bi veljal za tujca "vsak avstrijski podanik, ki ni v mestu bival neprekinjeno deset let".¹⁸ Drugi indici in predpisi, npr. konskripcijska izvajalna inštrukcija (AST, 45; prim. Kalc, 2004), dajejo misliti, da je bila problematika mnogo zapletenejša, da so tudi v Trstu s časom in glede na primere različno interpretirali pojme domačina in tujca in da je pri vsem tem kljub zapisanim pravilom, igrala veliko vlogo diskrecija pristojnih organov in posameznih funkcionarjev. Nakazana vprašanja razgrinjajo torej široko področje, ki ga je treba še poglobljeno preučiti s stališča pravnih vidikov in njihovega izvajanja v praksi. Ne samo za definiranje juridičnih kategorij in boljše razumevanje procesov priseljevanja, sedimentacije in integracije novih prišlekov kateregakoli krajevnega in družbenega izvora, ampak za samo korektno interpretacijo serijskih in kvantitativnih demografskih virov.

NEKAJ ZAKLJUČNIH TEZ

Če povzamemo glavne smernice demografske politike v "novem", emporijalnem Trstu, lahko najprej ugotovimo, da jo je že od same proglastitve proste luke označevalo močno hotenje po pospeševanju doseljevanja za čim hitrejšo povečanje števila prebivalcev. To načelo, zajeto v procesu transformacije starega municipalnega mesta v pomorsko merkantilni pol v službi gospodarske in politične učvrstitve centralne absolutistične države, je odgovarjalo potrebi po aktivni podpori razvoju in vsestranski vitalnosti mesta, do katerih je v doglednem času lahko prišlo le prek vključevanja številnih, svežih in močnih zunanjih sil. V prvi vrsti dobro gospodarsko profiliranih skupin, s specifičnimi znanji, finančnimi sredstvi in z izkušnjami na raznih področjih trgovine in podjetništva, ki bi predstavljale osnovno referenčno točko za mednarodno trgovino in poslovne izmenjave; ampak tudi drugih, najrazličnejših poklicnih skupin in nekvalificirane delovne sile, ki je bila potrebna za izgrajevanje novega mestnega aglomerata in za oblikovanje njegovega družbenega tkiva. Za to so izhajajoč iz prostoluških pravnih osnov vodili politiko širokih privilegijev in svoboščin, hkrati pa tudi intenzivne diplomatske dejavnosti in druge pobude, s katerimi so

poskušali pritegniti trgovske podjetnike iz jadranskega in vzhodnosredozemskega prostora, predvsem iz beneških, vendar tudi iz turških dominijev. Pomembna postavka atraktivne politike je bila naklonjenost nerimskokatoliškimi skupnostim, zaradi katere je Trst veljal za otok verske svobode v morju avstrijskega odpora do nekataličanov, ki je splahnel šele z jožefinskim tolerančnim patentom.¹⁹ Upoštevalo je težave v dolgi fazi zagona proste luke, je svojo težo imel tudi instrument imunitete, glede katerega L. De Antonellis Martini (1968, 38) poudarja skrb oblasti, da je bila pravica vedno pred gospodarskimi interesi, tako da so interpretirali zakon restriktivno in si prizadevali, da prekrški, ki jih ni ščitila imuniteta, niso ostali nekaznovani. Da sta bili izvajanje in spoštovanje zakonodaje temeljni vodili pri uresničevanju tržaškega emporijalnega načrta, ne more biti dvoma, saj sta pravo in dobro delovanje administrativnih, zlasti sodnih ustanov, predstavljali skupaj z zagotavljanjem javnega reda in varnosti primarna zahteva, da bi prostoluške svoboščine imele učinek pri razvijanju trgovine in pritegovanju nosilnih gospodarskih kategorij. Da je bilo pravo vselej privilegirano nasproti razvojnim interesom, pa je dvomljivo. Vsaj glede "kvalitete" oseb, prepuščenih k gospodarskemu udejstvovanju, nam kazuistika, kot smo videli, daje pogosto vedeti, da so določene norme izvajali velikokrat "politično", sicer v posebnih časovnih fazah in konjunkturnih trenutkih. Res pa je, da je bil priliv kazensko preganjanih trgovcev, ubežnikov in "sumljivih" oseb močan in da so imeli v Trstu "prijatelje", ki so jim bili pripravljene pomagati. Emblematična je nota policijskega ravnatelja Pittonija k prošnji za sprejem nekega francoskega državljana leta 1793, v kateri lahko beremo, da "potrdila [o poštenosti, op. A. K.] tolikih trgovcev in meščanov ničesar ne dokazujejo. [...] [Z]nano je, s kakšno lahkoto se v Trstu izdajajo taka spričevala, predvsem ko je treba rešiti kakega prestopnika" (BCT, 46).

Glede urejevalnih pravnih posegov pa jih je shematično mogoče deliti v dve kategoriji. V pozitivne, katerih namen je bil dopolniti, razlikovati in uravnovesiti družbeno-gospodarsko strukturo, najpogosteje z raznovrstnimi ukrepi *ad personam*, in negativne, ki so služili varovanju mesta pred neaktivnimi, nasilnimi, nekoristnimi in motečimi osebami. Vendar se tudi v primeru "preprostega ljudstva" politika ni osredotočala toliko na filtriranje priseljencev, ampak raje na nadzorovanje in izganjanje nezaželenih, bodisi zaradi objektivnih težav pri izvajanju učinkovite prevencije bodisi zaradi politične izbire, da se s čim svobodnejšim dostopom v mesto prepreči pomanjkanje delovne sile. Mesto se je namreč večkrat soočilo z deficitom nekvalificiranih de-

18 Po Apihu (1957, 72), ki se sliče na neki dokument iz AST, 44.

19 O pomenu verske tolerance v Trstu piše podrobneje Faber (1997; 1999).

lavcev za izvajanje pomembnih infrastrukturnih del – ravno tiste socialno in gospodarsko nestabilne delovne sile, ki je potencialno tudi najbolj ogrožala javni red –, tako da so jo morali aktivno pritegniti in včasih nadomeščati s kaznjenci in celo z varovanci iz ubožnice. Redkokdaj je bil dostop tuji nekvalificirani delovni sili v mesto omejen, kot npr. v letih 1781–83, ko so zaradi slabih letin priskočili na pomoč prebivalstvu tržaškega agrar s privativno pravico zaposlovanja pri javnih delih (AST, 46). Podobno so kot obliko socialne politike in za preprečevanje posledic negativnih gospodarskih konjunktur in nihanj na trgu delovne sile uvedli obvezo zaposlovanja v mestu stalno prebivajočih tujih nosačev pred začasnimi, saj so mnogi med njimi prav v kriznih časih vztrajali dlje in se poskušali v njem trajneje nastaniti (BCT, 47). Kot smo videli, niti reglementacija nosaške kategorije ni postala omejevalno in selektivno sredstvo, poleg tega pa so jo izvajali zelo ohlapno, če upoštevamo, da so tudi po njenem sprejemu dopuščali prisotnost številnih neregistriranih nosačev (AST, 47). Čezmerno število teh delavcev je bilo namreč v interesu merkantilnih krogov in samega emporijalnega razvoja, ker so na ta način cene njihovih storitev ostajale nizke in so bili po potrebi takoj na razpolago, medtem ko je bila začasna delovna sila vezana na družbeno-gospodarske sisteme in širše razmere v izvornih krajih. To dokazuje težavno vključevanje osnovne delovne sile iz tržaške agrarne okolice, ki se ni rada odzivala na ponudbe mestnega delovnega trga, in to niti ko je potrebovala integrativne ali alternativne gospodarske vire (Kalc, 1999, 284). Varnostni in nadzorni sistem za uravnavanje tujega priliva je bil vsekakor variabilni mehanizem, ki so ga uporabljali v skladu s trenutnimi potrebami.

Vprašanje razmerja med obsegom prebivalstva, gospodarskimi potenciali in vzdrževanjem socialnega ravnovesja je bilo vsekakor osrednjega pomena tudi za tiste upravitelje, ki so si najbolj prizadevali za hitro rast emporija. Po zgledu socialnopolitičnih smernic centralnih oblasti je tudi v Trstu v drugi polovici stoletja prišla na vrsto reforma skrbstvenih struktur in uvedba ustanov za racionalizacijo družbe v funkciji "javne koristi", vključno z javnim šolstvom leta 1775. Z demografsko rastjo pa so zlasti v zadnjih desetletjih naraščali tudi socialni problemi, ki so se nanašali na stanovanjsko vprašanje, težke zdravstvene razmere in najrazličnejše oblike družbenega propada. Novi Trst, oblikovan po meri in v interesu kapitalistične trgovine, je, kot rečeno, plačeval za svoj gospodarski uspeh velik davek, ki je najbolj razviden v povečanju otroške umrljivosti z 200 na 350 promilov od začetka do konca stoletja. V dokumentaciji policije, kot izvršnega organa prebivalstvene politike, ni mogoče zaznati, da bi ta dramatična okoliščina obremenjevala demografsko misel vladajočih. Pozivi babicam in vsemu prebivalstvu, naj prijavlja noseče ženske, so izvirali iz interesa ustreznega demografskega "knjigovodstva" prej kot iz občutljivosti za življenjske razmere otrok in porodnic (BCT, 48). Načrt razsvetljenega policijskega ravnatelja Pittonija iz leta 1778 za ustanovitev babiške šole v ubožnici, po katerem bi že stare babice nadomestili z mlajšo generacijo, ki bi se izšolala v poklicu v skladu z napredkom medicine in porodničarstva (BTC, 49),²⁰ je ostal na papirju. Do odprtja šole je prišlo šele leta 1818, skupaj z uveljavljanjem nove "demografske" zavesti in, ob slabšanju socialnih razmer med ljudskimi sloji, s počasnim napredovanjem humanitarnega čuta.

20 Glede tega vprašanja je Pittoni kljub zadovoljivi oceni porodniške oskrbe v poročilu vladni pisarni leta 1786 zapisal: "Ustrezno šolanih babic ni. Obstoječe so neizkušene in zato obnavljam svoje že večkratne pozive o potrebi, da se ustanovi porodniška šola kot v vseh drugih deželah. Ker bolnišnica sprejema vse nosečnice in prihajo sem številne porodnice iz sosednjih dežel, ki nimajo podobne ustanove, bi šola zaradi števila primerov lahko postala izvrstna [...]" (Dorsi, 1989, 160, 163). Pittonija so skrbele tudi telesne, socialne in moralne škodljive posledice, ki so nastajale v sklopu tako hitro rastočega poročnega trga. V rubriki poročila vladni pisarni, v kateri je bilo treba poročati o posegih in učinkih spodbujanja poročnih zvez, je zapisal: "Poroke se množijo sorazmerno s prebivalstvom, drznil pa bi si trditi, da vlada v tem nered, nad katerim bi morali policiji dopustiti, da ga nadzoruje. Dogajajo se namreč zakoni med nezdravimi in pohabljenimi osebami, ki si niso sposobne služiti kruha, ki ne poznajo državljskih dolžnosti, zelo malo vedo o krščanskih dolžnostih in niso sposobni vzgajati potomstva. Mislim, da ne bi bilo napačno, če bi preprostemu ljudstvu (*gente ordinaria*) preprečili poročanje, ko moški ne bi dokazal sposobnosti za samopreživetje z dobrinami ali s poklicem oziroma zaposlitvijo, in če ni dovolj dobro vzgojen v krščanskem duhu in v državljskem čutu. Iz tega izvirajo glavne posledice slabe vzgoje" (Dorsi, 1989, 146).

IMMIGRATION POLICY IN 18th CENTURY TRIESTE

Aleksej KALC

Slovene National Library of the Studies - History section, IT-34138 Trieste, via Petronio 4
University of Primorska, Science and research centre of Koper, Institute for Historical Studies Koper,
SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
e-mail: aleksej.kalc@zrs.upr.si; aleksej.kalc@nskodsek.191.it

SUMMARY

The paper focuses on the 18th century population policy in Trieste with special emphasis on the regulation of immigration as the fundamental factor in the exceptional demographic growth and social development of the Trieste free-port emporium. The juridical bases of this policy are comprised in a legal plan of a free-port institution, forming the premises for the promotion of settlement of local and foreign commercial-business categories, trade professions and other types of population advantageous to urban development. In addition to distinct privileges and the commercial-maritime legal order on import, export, warehousing and exchange of wares, benefits in the purchase of building land, tax relief and other types of state-related benefits, religious freedom, as well as immunity from prosecution for economic infringements committed outside Austrian domains, the freedom of entry, stay, economic operation and departure from the city, represented important legal incentives, too. Also, there were diplomatic and other active endeavours conducted with the purpose of attracting individuals and communities (Greek, Serbian, Jewish and Armenian) that could serve as facilitators of expansive trade. The positive immigration policy also encouraged the formation of an organic social and economic tissue as well as the provision of a wide range of trade professions and services – if necessary even by granting monetary support and benefits and often by employing suspicious individuals as long as they served special needs and filled up the abilities and skills in short supply. Parallel to this arose the problem of professional categories tending towards numerical surplus (tailors and shoemakers in particular), which meant their members lived in social and economic uncertainty.

Special attention was dedicated to apprentices in all trades and professions, and porters. With regard to the former, the government policy advocated local youth privileges as a means of preventing social decay and promoting the doctrine of good education at the service of the state and a "healthy society." Nevertheless, the employers preferred to hire foreigners, because these paid for their apprenticeship regularly, while the local apprentices, coming from poor families, failed to fulfil their contractual obligations. Reluctant to impose legal means, the government (despite incentives) was left to rely on a "sense of duty"; and thus the influx of apprentices from outside Trieste continued. However, the Trieste youth were helped in pursuing and attaining a profession through a public programme of preparation for apprenticeship involving a quota of boys originating from the poorest social strata. Porters (facchini), who represented the majority of the unqualified immigrant labour force with a tendency to settle in the city, were, on the other hand, affected by more concrete regulative measures. Porters played a vital role in the operation of the emporium, which distinguished them from the rest of the unqualified labour force by cohesiveness but nonetheless failed to protect them from social frailty and problems of sustenance. With the purpose of adjusting the inflow and settlement of these workers in the city according to the city's needs, a register of porters was introduced. It listed porters who were either originally from Trieste or foreign-born but with a permanent residence in the city, as well as periodical foreign porters, and only those registered were allowed to offer their services in the free market. Even so, enrolment of new members into the register was not overly obstructed, with the purpose of preventing too high porter service prices from harming the interests of the tradesmen.

Upon their arrival in the city, the immigrants of all professions were obliged to register with the police and obtain a residence permit. The authorities admitted or rejected them on the basis of their professional skills, financial means or guarantees by trustworthy people, but the immigration policy did not rely too much on preventive selection. Firstly, because the inflow into the city was impossible to control and many people did not even register with the authorities, and secondly, because the authorities were quite lenient regarding the newcomers in order that the market competition yield a return for the emporium. They did, however, treat more severely some potentially dangerous categories of immigrants and maintained an active system of social control and expulsion of foreign idlers, offenders, beggars and other individuals, who, especially in critical economic conjunctures, imperilled social stability. A special problem associated with this were indeterminacies of the defined laws concerning the distinction between the terms 'local' and 'foreigner,' and some additional ambiguities introduced in this field by the free-port legislation.

Key words: Trieste, 18th century, immigration policy, urban population

VIRI IN LITERATURA

- AST, 1** – Archivio di Stato di Trieste (AST), Cesarea Regia Superiore Intendenza Commerciale per il Litorale in Trieste 1748–1776 (CRSIC), busta (b.) 456, Regolamenti Riguardanti La Franchigia Del Porto Franco E Fiera Di Trieste, 15. 6. 1755.
- AST, 2** – AST, CRSIC, b. 456, carta (c.) 37–38, 13. 12. 1760.
- AST, 3** – AST, Cesareo Regio Governo del Litorale in Trieste 1776–1809 (CRG), b. 682, 2486/5808, Cirkular-Verordnung des K. k. Triester Guberniums, 26. 11. 1791.
- AST, 4** – AST, CRG, b. 345.
- AST, 5** – AST, CRG, b. 345, 2355, 29. 4. in 7. 5. 1785.
- AST, 6** – AST, CRG, b. 345, ad 2355, 1785.
- AST, 7** – AST, CRSIC, b. 55, 24. 3. 1756.
- AST, 8** – AST, CRSIC, b. 55, c. 80, 1756.
- AST, 9** – AST, CRSIC, b. 3, c. 20, 31. 1. 1772; c. 22, 32.
- AST, 10** – AST, CRSIC, b. 3, c. 38 in nasl.
- AST, 11** – AST, CSIRC, b. 489, c. 9, 8. 5. 1764; c. 15–20, 1. 9. 1764.
- AST, 12** – AST, CSIRC, b. 488, c. 1, 1764; c. 6, 15. 10. 1764.
- AST, 13** – AST, CRG, b. 102, Giornali di Polizia, 25. 11. 1779.
- AST, 14** – AST, CRG, b. 102, Giornali di Polizia, 10. 3. 1781.
- AST, 15** – AST, CRG, b. 682, 1786–1801.
- AST, 16** – AST, CRSIC, b. 546, c. 18 in sl., 1751.
- AST, 17** – AST, CRG, b. 549, 826/1807, 24. 4. 1796.
- AST, 18** – AST, CRG, b. 101, Giornali di Polizia, 27. 7. 1778.
- AST, 19** – AST, CRG, b. 102, Giornali di Polizia, 31. 12. 1779.
- AST, 20** – AST, CRG, b. 544, 1863/605, 23. 3. 1790.
- AST, 21** – AST, CRG, b. 545, 4698/1141, 8. 10. 1792.
- AST, 22** – AST, CRG, b. 543, 6289/1988, 14. 10. 1786; b. 682, 29. 1788.
- AST, 23** – AST, CRG, b. 682, 19. 10. 1788.
- AST, 24** – AST, CRG, b. 545, 673/171, 25. 2. 1792; 998/237, 15. in 17. 2. 1792, 10. 3. 1792; ad 580/2418, 12. 6. 1792.
- AST, 25** – AST, CRG, b. 548, 2249, 13. 6. 1795.
- AST, 26** – AST, CRSIC, b. 785, 27. 1. 1759.
- AST, 27** – AST, CSIRC, b. 389, c. 18–22, 1766; b. 740, c. 283.284, sept. 1769.
- AST, 28** – AST, CRSIC, b. 457, c. 15–16, 31. 1. 1754.
- AST, 29** – AST, CGR, b. 545, 4698/1141, 15. 12. 1792.
- AST, 30** – AST, CRSIC, b. 457, c. 15–16, 31. 1. 1754.
- AST, 31** – AST, CRG, b. 545, 4698/1141, 8. 10. 1792, 7. 12. 1792; b. 546, 4973/1198, 27. 12. 1792.
- AST, 32** – AST, CRG, b. 547, 499/2044, 27. 6. 1794.
- AST, 33** – AST, CRG, b. 545, 4698/1141, 15. 12. 1792.
- AST, 34** – AST, CSIRC, b. 7, dok. 2E.
- AST, 35** – AST, CRSIC, b. 7, c. 16E–22E, 9. in 10. 9. 1754; c. 12E–15E, 12. 9. 1754; c. 84E, 10. 12. 1757.
- AST, 36** – AST, CRSIC, b. 7, c. 46E, november 1757, c. 47E, 12. 12. 1757; c. 87E, 7. 5. 1759; b. 548, 132/703, 14. 3. 1795.
- AST, 37** – AST, CRG, b. 102, Giornali di Polizia, 5. 3. 1780; b. 682, 29. 10. 1788.
- AST, 38** – AST, CRG, b. 545, 638/2572, 7. 7. 1792, 2767/694, 21. 7. 1792; b. 547, 1300/331, 25. 8. 1794.
- AST, 39** – AST, CRG, b. 101, Giornali di Polizia, 18. 12. 1779.
- AST, 40** – AST, CRG, b. 101, 27. 8. 1778; b. 103, 23. 1. 1783.
- AST, 41** – AST, CRG, b. 547, 9. 7. 1794.
- AST, 42** – AST, CRG, b. 549, prot. št. 1764/3164, 18. 9. 1796, 23. 8. 1798.
- AST, 43** – AST, CRG, b. 96, ad 8. 1. 1783; b. 101, Giornali di Polizia, 20. 5. 1778, 27. 5. 1778; b. 172, 22. 7. 1785.
- AST, 44** – AST, CRG, b. 90, s 13. 1. 1779.
- AST, 45** – AST, CRG, b. 97, "Dilucidazione. Sopra le rubriche contenute ne' fogli di conscrizione, in quali rubriche dovrà riportarsi loco per loco, famiglia per famiglia tutta la popolazione esistente nella Provincia; quale dilucidazione spiega altresì il modo di formare i sommari locali, e di rilevare la popolazione di ciaschedun loco, come non meno il metodo di coscrivere loco per loco lo stato del bestiame. Gorizia 1778".
- AST, 46** – AST, CRG, b. 104, 23. 6. 1783.
- AST, 47** – AST, CRG, b. 547, 499/2044, 27. 6. 1794.
- BCT, 1** – Biblioteca civica di Trieste (BCT), Archivio storico comunale (ASC), Capitanato Circolare, F12, busta (b.) 20, 1783–1789, 4352, 31. 8. 1787.
- BCT, 2** – BCT, Archivio Diplomatico (AD), Atti di Polizia (8. 1.–14. 10. 1771), Decreto intendenziale, 3. 4. 1771.
- BCT, 3** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1.–14. 10. 1771), 13. 7. 1771.
- BCT, 4** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1.–14. 10. 1771), 23. 7. 1771.
- BCT, 5** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1.–14. 10. 1771), 25. 5. 1771.
- BCT, 6** – BCT, AD, Atti di Polizia (17. 2.–22. 11. 1770), 9. 7. 1770.
- BCT, 7** – BCT, AD, Atti di Polizia (17. 2.–22. 11. 1770), Giornali di Polizia, 13. in 14. 9. 1770.
- BCT, 8** – BCT, AD, Atti di Polizia (9. 11. 1771–25. 12. 1772), Giornali di Polizia, 9. 8. 1772.
- BCT, 9** – BCT, AD, Atti di Polizia (1773), Giornali di Polizia, 10. 9. 1773.
- BCT, 10** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1. 1774–25. 2. 1775), Giornali di Polizia, 1. 3. 1774.
- BCT, 11** – BCT, AD, Atti di Polizia (1. 1.–30. 6. 1775), Udienza di Polizia, 13. 6. 1775.
- BCT, 12** – BCT, AD, Atti di Polizia (1. 7.–31. 12. 1775), c. 37, 22. 7. 1775, c. 45, julij 1775
- BCT, 13** – BCT, AD, Atti di Polizia (17. 2.–22. 11. 1770), Giornali di Polizia, 13. in 14. 9. 1770.

- BCT, 14** – BCT, AD, Atti di Polizia (1. 7.–31. 12. 1775), c. 37, 22. 7. 1775, c. 45, julij 1775.
- BCT, 15** – BCT, AD, Atti di Polizia (1773), c. 118, Copia Resolutionis dd. Wien den 16t und praes: den 29t November 177.
- BCT, 16** – BCT; AD, Atti di Polizia (1. 7.–31. 12. 1775), c. 45, julij 1775.
- BCT, 17** – BCT, AD, Atti di Polizia (16. 7. 1768–2. 1769), Giornali di Polizia, 29. 12. 1768.
- BCT, 18** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1. 1774–4. 2. 1775), Giornali di Polizia, 1. 3. 1774.
- BCT, 19** – BCT, AD, Atti di Polizia (1778), Giornali di Polizia, 1. 8. 1778.
- BCT, 20** – BCT, AST, Atti di Polizia (1778), Giornali di Polizia, 1. 8. 1778.
- BCT, 21** – BCT, AD, Atti di Polizia (19. 7.–23. 11. 1769), Giornali di Polizia, 19. 9. 1769.
- BCT, 22** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1. 1774–4. 2. 1775), 8. 1. 1775.
- BCT, 23** – BCT, AD, Atti di Polizia (1. 1.–30. 6. 1775), Udienda di Polizia, 4. 4. 1775.
- BCT, 24** – BCT, AD, Atti di Polizia (1. 1.–30. 6. 1775), Copia del protocollo della Borsa tenuto il 21 febbraio 1775.
- BCT, 25** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1. 1774–4. 2. 1775), Udienda di Polizia, 2. 12. 1774.
- BCT, 26** – BCT, AD, Atti di Polizia (16. 7. 1768–2. 1769), 30. 8. 1768.
- BCT, 27** – BCT, AD, Atti di Polizia (16. 7. 1768–2. 1769), 30. 8. 1768; Giornali di Polizia, 20. 1. 1769.
- BCT, 28** – BCT, AD, Atti di Polizia (12. 2.–21. 7. 1769), Giornali di Polizia, 18. 4. 1769.
- BCT, 29** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1. 1774–4. 2. 1775), Giornali di Polizia, 9. 5. 1774, 19. 12. 1774.
- BCT, 30** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1. 1774–4. 2. 1775), c. 135, 4. 2. 1775.
- BCT, 31** – BCT, AD, Atti di Polizia (16. 7. 1768–2. 1769), 3. 8. 1768.
- BCT, 32** – BCT, AD, Atti di Polizia (1. 7.–31. 12. 1775), Giornali di Polizia, 1. 12. 1775.
- BCT, 33** – BCT, AD, Atti di polizia (9. 11. 1771–25. 12. 1772), Giornali di Polizia, 14. 1. 1772.
- BCT, 34** – BCT, AD, Atti di Polizia (1. 7.–31. 12. 1775), Giornali di Polizia, 1. 12. 1775.
- BCT, 35** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1.–14. 10. 1771), Giornali di Polizia, 12. 7. 1771.
- BCT, 36** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1.–14. 10. 1771), dok. 32, 12. 3. 1771.
- BCT, 37** – BCT, AD, Atti di Polzia (1778), c. 33, 18. 3. 1778; c. 61, 4. 5. 1778; c. 245, 17. 12. 1778.
- BCT, 38** – BCT, AD, Atti di Polizia (16. 7. 1768–2. 1769), Giornali di Polizia, 5. 10. 1768, 1. 10. 1768.
- BCT, 39** – BCT, AD, Sicurezza Pubblica, 9A1, 27. 6. 1794.
- BCT, 40** – BCT, AD, Sicurezza Pubblica, 9A1, 15. 7. 1794.
- BCT, 41** – BCT, AD, Sicurezza Pubblica, 9A1, 7. 12. 1793.
- BCT, 42** – BCT, AD, Sicurezza Pubblica, 9A1, 14. 2. 1793.
- BCT, 43** – BCT, AD, Atti di Polizia (1. 1.–30. 6. 1775), Continuazione del Protocollo de' rimarchi sopra li mancamenti ritrovati nella visita delle Case fatta in occasione della coscrizione generale.
- BCT, 44** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1. 1774–4. 2. 1775), Udienda di Polizia, 31. 12. 1774.
- BCT, 45** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1.–14. 10. 1771), Nota delle famiglie Greche quivi stabilite.
- BCT, 46** – BCT, AD, Sicurezza pubblica, 9A1, 27. 12. 1793.
- BCT, 47** – BCT, AD, Atti di Polizia (8. 1. 1774–4. 2. 1775), Giornali di Polizia, 18. 12. 1774.
- BCT, 48** – BCT, AD, Atti di Polizia (19. 7.–23. 11. 1769), Giornali di Polizia, 8. 9. 1769.
- BCT, 49** – BCT, AD, Atti di Polizia (1778), dok. 83, 14. 5. 1778.
- Apih, E. (1957):** La società triestina nel secolo XVIII, Bari, Del Bianco.
- Blaznik, P., Grafenauer, B., Vilfan, S. (eds.) (1970):** Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Blaznik, P., Grafenauer, B., Vilfan, S. (eds.) (1980):** Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 2. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Breschi, M., Kalc, A., Navarra, E. (2001):** La nascita di una città. Storia minima della popolazione di Trieste (secc. XVIII–XIX). V: Finzi R., Panjek G. (eds.): Storia economica e sociale di Trieste. Vol. I: La città dei gruppi 1719–1918. Trieste, LINT, 69–237.
- Bussolin, G. (1882):** Della Imperiale Privilegiata Compagnia Orientale nel secolo scorso e del Lloyd austro-ungarico nel secolo presente: studio storico. Trieste, I. R. Governo Marittimo.
- De Antonellis Martini, I. (1968):** Portofranco e comunità etnico-religiose nella Trieste settecentesca, Milano, Giuffrè.
- Dorsi, P. (1989):** "Libertà" e "Legislazione". Il rapporto del barone Pittoni sullo stato della città di Trieste e del suo Territorio (1786). Archeografo Triestino, 49 (97), 4. Trieste, 137–185.
- Faber, E. (1995):** Litorale Austriaco. Das österreichische und kroatische Küstenland (1700–1780). Graz, Trondheim.
- Faber, E. (1997):** Fremd- und Anderssein im 18. Jahrhundert. Eine Variation zum Thema am Beispiel von Triest. V: Seidler, A., Urbanitsch, P. (eds.): Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich. Wien, Universitätsverlag, 29–58.
- Faber, E. (1998):** Riforme statali nel Litorale austriaco nel secondo Settecento. V. Agostini, F. (ed.): L'area alto-adriatica dal riformismo veneziano all'età napoleonica. Venezia, Marsilio, 423–448.

- Faber, E. (1999):** Il problema della tolleranza religiosa nell'area alto-adriatica nel secondo Settecento. V: Agostini, F. (ed.): Veneto, Istria e Dalmazia tra Sette e Ottocento. Aspetti economici, sociali ed ecclesiastici. Venezia, Marsilio, 105–123.
- Fasano Guarini, E. (1982a):** Politique et population dans l'histoire des villes italiennes aux XVIe et XVIIe siècles. *Annales de Démographie Historique*, 17, 1. Paris, 77–90.
- Fasano Guarini, E. (1982b):** La politica demografica delle città italiane nell'età moderna. V: La demografia storica delle città italiane: relazioni e comunicazioni al Convegno di Assisi, 27–29 sett. 1980. Bologna, CLUEB, 149–191.
- Finzi, R. (2001):** Trieste, perché. V: Finzi, R., Panjek, G., (eds.): Storia economica e sociale di Trieste. Vol I: La Città dei gruppi 1719–1918. Trieste, LINT, 13–66.
- Finzi R. (2001a):** Gli ultimi non saranno i primi. I poveri a Trieste fra Sette e Ottocento. V: Finzi, R., Panjek, G. (eds.): Storia economica e sociale di Trieste. Vol I: La Città dei gruppi 1719–1918. Trieste, LINT, 411–438.
- Frattarelli Fischer, I. (1987):** Le livornine del 1591 e del 1593. Livorno, Cooperativa Risorgimento.
- Frattarelli Fischer, I. (1989):** Livorno città nuova 1575–1606. Società e Storia, 46. Milano, 874–893.
- Frattarelli Fischer, I. (2003):** La costruzione e il popolamento di Livorno dal 1590 al 1603. I Bandi popolazionistici di Ferdinando I. V: Kalc, A., Navarra, E. (eds.): Le popolazioni del mare. Porti franchi, città, isole e villaggi costieri tra età moderna e contemporanea. Udine, Forum, 87–98.
- Kalc, A. (1999):** Tržaško podeželje in policijski red iz leta 1777. Kratek sprehod med črko in stvarnostjo. *Annales–Anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia*, 9, 1999, 2. Koper, Založba Annales, 271–288.
- Kalc, A. (2004):** I censimenti della popolazione nel Territorio di Trieste nella seconda metà del Settecento con particolare riguardo alla Coscrizione del 1777–78. *Popolazione e storia*, 1. Udine, 127–148.
- Kalc, A. (2005):** Vinogradništvo in trgovina z vinom na Tržaškem v 18. stoletju kot področje spora med "tradicionalnim" in "inovativnim". *Annales–Anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia*, 15, 2. Koper, Založba Annales, 291–308.
- Kandler, P. (1861):** Emporio e porto franco. V: Kandler, P.: Raccolta delle leggi, ordinanze e regolamenti speciali per Trieste pubblicati per ordine della Presidenza del Consiglio dal suo procuratore civico. Trieste, 1–292.
- Kandler, P. (1848):** Documenti per servire alla conoscenza delle condizioni legali del Municipio ed emporio di Trieste. Trieste, Lloyd Adriatico.
- Mols, R. (1954–56):** Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècle. Gembloux, Louvain.
- Montanelli, P. (1905):** Il movimento storico della popolazione di Trieste. Trieste, Stabilimento Tipografico Giovani Balestra.
- Panariti, L. (1998):** Il "dannato commercio". Trieste nel XVIII secolo. *Metodi e ricerche*, 17, 2. Udine, 111–127.
- Polec, J. (1932/33):** O odpravi nevoljništva na Kranjskem. V: Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete. Ljubljana, Pravna fakulteta, 189–207.
- Tucci, U. (1982):** Una descrizione di Trieste a metà del Settecento. *Quaderni giuliani di storia*, 2. Trieste, 95–113.
- Wendelin, H. (2000):** Schub und Heimatrecht. V: Heindl, W., Saurer, E. (eds.): Grenze und Staat. Paßwesen, Staatsbürgerschaft, Heimatrecht und Fremden-gesetzgebung in der österreichischen Monarchie (1750–1867). Wien, Böhlau, 173–230.